

Názvy krajín a ich obyvateľov

JÁN HORECKÝ

Problematika názvov krajín a ich obyvateľov je oddávna v pozornosti jazykovedcov, ale aj bežných používateľov jazyka, lebo popri tradičných, klasických typoch takýchto pomenovaní rozširovaním a uľahčovaním medzinárodnej, resp. svetovej komunikácie stále vznikajú fonologicky i morfológicky odlišné typy pomenovaní, pomerne rýchlo prenikajú aj do nášho dorozumievania. Preto bude vhodné pokúsiť sa o súhrnný pohľad a naznačiť niektoré štruktúrne odôvodnené riešenia v tejto oblasti.

Pod názvom *krajina* sa obyčajne myslia štáty, ale aj ich politicky, ekonomicky, kultúrno-historicky vymedzené oblasti. Pod tento názov však treba zahrnúť aj názvy kontinentov (*Európa, Afrika, Arktída*), veľkých i menších zemepisných oblastí typu *Sahara, Sibír, Zadunajsko, Záhorie*.

Pod názvom *obyvatelia* sa myslia ľudia obývajúci dané krajiny stále (usadené), ale aj prípadní nomádi (*Tuaregovia* na Sahare, *Inuiti* na Aljaške).

Typickým a tradičným pomenovaním krajín sú v súčasnej slovenčine názvy so slovotvornou príponou *-sko* od pomenovania typického, usadlého obyvateľa. Motivujúcim prvkom v takýchto pomenovaniach býva jednoduché, často jednoslabičné pomenovanie obyvateľa: *Srb — Srbsko, Dán — Dánsko, Škót — Škótsko*. Dvojslabičné základy sú v type *Maďar — Maďarsko, Bulhar — Bulharsko, Francúz — Francúzsko*. Niekedy tu nastáva hlásková adaptácia, napr. koncové *-k* sa mení na *-c*: *Turek — Turecko*, alebo *cs* splýva v *c*, *ss* splýva v jedno *s*: *Nemec — Nemecko, Rus — Rusko*. Niekedy sa objavuje len základové, koreňové slovo: *Poliak — Poľsko*. Zložitejší je stav v názve *Slovensko* (porov. ďalej). (Okrajovo sa príponou *-sko* tvoria aj názvy pomerne malého počtu miest a obcí, napr. *Blansko, Lipsko, naše Lazisko*.)

Pozoruhodná paralela je v ázijských názvoch typu *Kurd — Kurdistan, Uzbek — Uzbekistan*, kde sa morféomou *-(i)stan* označuje štát, krajina, zem. V názve *Pakistan* sa v základe využíva slovo „čistý“: krajina čistých. Pre nový štát, ktorý mal vzniknúť v

Indii, sa svojho času navrhovala podoba *Chálistan* — krajina čistých. Prirodzene, ak v jednej oblasti, ba i v jednom štáte žije viacero národností, je tu aj viacero mien obyvateľov. Napr. v Ruskej federácii žijú *Rusi, Baškiri, Tatári, Čuvaši, Mordvania*, v Spojených štátoch popri množstve imigrantov žijú viaceré indiánske etnické skupiny, napr. *Hopi, Navahovia*, v Nigérii to sú napr. *Hausovia, Jorubovia, Fulbovia* (porov. údaje v monografii V. Krupa — J. Genzor: *Jazyky v priestore a čase*. Bratislava: VEDA 1996).

Proti tomuto aditívnemu typu pomenovaní, pri ktorom sa postupuje od názvu obyvateľa k názvu krajiny, stojí dnes oveľa rozšírenejší onomaziologický typ, pri ktorom sa vychádza od onomaziologickej bázy reprezentovanej príslušnou slovotvornou príponou a dopĺňa sa onomaziologickým príznakom, ktorý je reprezentovaný názvom krajiny.

Onomaziologická báza je pritom reprezentovaná tromi typmi (podobne ako pri všeobecných podstatných menách).

Gramatická onomaziologická báza sa uplatňuje v názvoch zakončených formálne nulovou morférou, napr. *Irak, Irán, Honduras, Tunis, Zair*; ale aj v názvoch zakončených na samohlásky: *Európa, Ázia, Kórea, Kolumbia, Zimbabwe, Borneo*.

Derivačné onomaziologické bázy (formované špecifickou slovotvornou príponou, ktorá je pevne viazaná na flektívnu paradigmu) sú v názvoch zakončených na *-ár/-iar, -ák/-iak, -an, -čan, -ec*.

Osobitné, gramaticky stvárnené slovo je onomaziologickou bázou v type *Afroamaeričan*. Bázou tu je slovo *Američan*. V názvoch typu *Novozéland'an, Severokórejec, Čiernohorec* však onomaziologickým príznakom je dvojslovný názov *Nový Zéland, Severná Kórea, Čierna Hora*, preto tu ako onomaziologická báza funguje morféma *-an, -ec*.

Rozdelenie slovotvorných prípon je vcelku takéto:

Prípona *-ár/-iar* je v domácich názvoch pomerne zriedkavá (*Východniar, Západniar*). Často má však expresívne zafarbenie, používa sa v posmešných názvoch: *cibuliari* sú obyvatelia Zohora, lebo sú známi pestovaním cibule a zeleniny vôbec, *žochári* sú obyvatelia Topoľčian (podľa slova *žoch* — veľké vrece), *vraňare* sú obyvatelia Košíc, *koňare* obyvatelia Prešova.

O niečo častejšia je prípona *-ák/-iak*, napr. *Záhorák, Hanák, Lipták, Spišiak, Prušiak*. V názvoch ako *Bavorák, Rakušák* má značne expresívne zafarbenie, neutrálne sú názvy *Bavor, Rakúšan*. Aj v názvoch ako *Prešpurák, Bratislavák, Pražák, Ostravák* utvorených od názvov miest expresivita často presahuje hranicu spisovnosti, neutrálne sú názvy *Bratislavčan, Pražan, Ostravčan*.

Najčastejšia a tradičná je v názvoch obyvateľov prípona *-an* (variant *-ian* sa tu nepoužíva). Pripája sa k názvom krajín zakončeným na nulovú morfému (*Hondurasan, Tunisan*) alebo na morfému *-a* (*Európan*), resp. *-ia* (*Andalúzia — Andalúzan*). Zmäkčuje predchádzajúce (koreňové) spoluhlásky *t, d, n, k, g, h, ch*, preto vznikajú akoby palatalizované (zmäkčené) varianty *t', d', ň, l'*: *Haiti — Haiťan, Nový Zéland — Novozéland'an, Čína — Čiňan, Čile — Čil'an*. Nápadnejšie sú palatalizácie hrdelných spoluhlások: *Amerika — Američan, Afrika — Afričan, Kongo — Konžan*. Treba však rozlišovať „palatalizovanú“ príponu *-čan* v type *Afričan* a skutočne novú príponu *-čan* v type *Ázijčan*. Patrí sem aj typ *Anglicko — Angličan, Belgicko — Belgičan*. (Palatalizácia pôsobí aj na skupiny *st* v názvoch miest a obcí: *Mást — Mášťan, ale Ústie — Úšťan, Pruské — Prušťan*.) Novšie sa uplatňuje prípona *-čan*: *Kolumbia — Kolumbijčan, Zambia — Zambijčan, Samoa — Samojčan*. Popri *pozemšťan, mimozemšťan* sa analogicky uplatňujú aj zatiaľ nekodifikované podoby *pozemčan, mimozemčan*. (Až do nezrozumiteľnosti vyúsťuje podoba *Lipčan — obyvateľ Lipska*.)

Niekedy sa objavuje variantnosť podôb s príponami *-čan/-ec*, napr. *Alžírčan — Alžírec, Argentínčan — Argentíнец, Kolumbijčan — Kolumbijec*. Vcelku je však morféma *-ec* na ústupe (porov. *Kórejčan, predtým Kórejec*). Spravidla sa využíva pri názvoch na *-ina* (*Ukrajina — Ukrajinec, Vojvodina — Vojvodinec, Filipíny — Filipíнец, Argentína — Argentíнец* aj *Argentínčan*). Často je morféma *-ec* viazaná na predchádzajúcu spoluhlásku *n*: *Japonsko — Japonec, Laponsko — Laponec, Albánsko — Albáнец*. Niekedy je ohlasom latinských slov zakončených na *-anus*: *Kuba — cubanus — Kubáнец, Peru — peruanus — Peruáнец*, podobne *dalmatinus — Dalmatíнец*.

Napokon treba osobitne upozorniť na názov *Slovák*, lebo vyvoláva pozornosť mnohých používateľov slovenčiny pre svoju nepravidelnosť, resp. nepravidelnú slovotvorú štruktúru, a to v oboch smeroch: aj keď sa názov krajiny *Slovensko* odvodzuje od názvu obyvateľa *Slovák*, aj keď sa postupuje opačne, od podoby *Slovensko* k podobe *Slovák*. V prvom prípade treba predpokladať základové slovo

slov-, podobne ako *pol-* vo dvojici *Poliak* — *Poľsko*, pravda, s nezreteľnou alebo zdanlivo neodôvodniteľnou morféomou *-en*. Tá sa však objavuje v prídavnom mene *slovenský* a v ženskej podobe od *Slovák* — teda *Slovenka*. Je to taký istý prípad ako *Slovinec* — *Slovinka* — *slovinský* — *Slovinsko*. Pri „dôslednom“ aplikovaní poučky o analogickom dotváraní názvov by nám ako pomenovanie obyvateľa vyšla podoba *Slovenec*. Preto je pravdepodobnejší druhý prípad: vychádzať od zaužívanej podoby *Slovensko* a hľadať vysvetlenie pre podobu *Slovák*. Tejto otázke sa venovali viacerí naši bádatelia, najmä Š. Ondruš, J. Doruľa a V. Uhlár. Všetci poukazujú na nevyhnutnosť vychádzať zo základu *slov-*, ku ktorému možno pripojiť morféom *-ěn/-ěnin* alebo *-an*, a tak vzniká podoba *Slověnin* alebo *Slovan*. Uplatňovať tieto podoby v súčasnom pomenovaní Slovenska by však viedlo k narušeniu zásady komunikačnej adekvátnosti, keď treba rozlišovať *Slovana* ako príslušníka veľkej skupiny slovanských etnických skupín a *Slováka* ako príslušníka konkrétnej skupiny Slovanov žijúcich pod Tatrami. Ukazuje sa, že dôraz na priamočiaru analógiu, resp. na induktívne usudzovanie (ktoré zdôrazňuje napr. J. Dolník) by viedol k poruchám v komunikácii (v bežnej praxi). Zanedbávanie zásady komunikačnej adekvátnosti (ako ho formuluje J. Horecký v práci *Kultivovanie jazyka*) vedie k poruchám, ba niekedy až k nezrozumiteľným, a teda málo použiteľným tvarom. Len dôrazom na priamočiarosť pri praktickom usudzovaní možno vytvoriť také názvy ako *Lipčan* — obyvateľ Lipska, *Kapskomešťan* — obyvateľ Kapského Mesta (v Pravidlách slovenského pravopisu aj v staršom *Slovníku slovenského jazyka* 6 z roku 1968 je kodifikovaná podoba *Kapšťan*) alebo také priamočiare názvy ako *Smolenickonovovešťan*, *Slovenskonovomešťan* od názvov *Smolenická Nová Ves*, *Slovenské Nové Mesto*.

Pri celkovom pohľade na problematiku tvorenia názvov krajín a ich obyvateľov možno pozorovať dve základné tendencie: na jednej strane dotváranie nových názvov na základe onomaziologickej teórie, na druhej strane ústup niektorých prípon po istej etape variantnosti. Názvy utvorené príliš „doslovne“, s využitím všetkých zložiek viacslovných názvov, často ostávajú odsúdené na „živorenie“ v normatívnych príručkách, v praktickom dorozumívaní prevládajú jednoduchšie názvy, aj keď nie sú celkom presné. Veď v úsilí o jednoznačnosť nikto nemôže dokázať, že názov *Angličan* je odvodený z názvu krajiny, ktorá sa oficiálne nazýva *Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska*. Musí sa odvolať na staroveký názov *Anglia* a cez prídavné meno *anglický* sa dostať k podobe *Angličan*.

MILAN MAJTÁN

Zvolen

Začiatky Zvolenského komitátu podľa J. Žudela (1984, s. 168) treba položiť už do 12. storočia. Zvolenská stolica ako ustanovizeň zemianskej autonómie, ktorá sa konštituovala na začiatku 14. stor., predstavovala už len štvrtinu starého kráľovského komitátu, jadro niekdajšieho zvolenského domínia.

Administratívne centrum komitátu a istý čas aj stolice bolo na pôvodnom hrade Zvolen, ktorého zvyšky zrúcanín sa dnes nazývajú *Pustý hrad*, od konca 15. stor. na Zvolenskom zámku, ktorý sa dnes nazýva *Zvolenský hrad*. Stoličné zhromaždenia a zasadnutia sedrie sa konávali do konca 17. stor. zväčša vo Zvolene. V 18. stor. sa sídlom stolice stala Banská Bystrica.

Starý zvolenský župný hrad nad mestom známy aj s názvom *Polana* (1246 *datum in Zolum sub castro Polona*) sa spomína v listinách až od roku 1222 (1222 *Detricus, comes de Zvolun*, 1224 *comes de Zoulum*, 1248 *comes de Zovolum*). Po prenesení župného sídla do nového hradu pri meste, postaveného v rokoch 1370 — 1382 ako kráľovský palácový zámok, starý zvolenský župný hrad v 16. stor. spustol a zvyšky jeho zrúcanín sa dodnes nazývajú *Pustý hrad*. Najstarší záznam tohto názvu je zo začiatku 18. stor. (1701 *Pusti hrad*).

Mesto Zvolen sa konštituovalo zo starej slovanskej osady, privilégia boli obnovené roku 1243 (1243 *populi nostri de villa Zoulum*, 1254 *hospites nostri de villa Zoulum*).

Z najstarších dokladov sa pôvodná slovenská podoba názvu musí rekonštruovať, hoci práve prvý zápis (1222 *Zvolun*) je azda najmenej deformovaný. Z latinských písomností pôvodné znenie názvu zachytáva najlepšie poľský prameň (1382 *in Zolio alias Swolyen in Hungaria*).

Slovenská podoba názvu *Zvolen* sa adaptovala do maďarčiny ako *Zólyom* [vyslov: zójom], do latinčiny ako *Solium* [zólium] a do nemčiny ako *Sohl* [zól].

Mesto i hrad sa zo začiatku nazývali jednoslovným názvom *Zvolen*. Keď mesto Banská Bystrica začali nazývať aj *Nový Zvolen*, *Zvolen* sa stal aj *Starým Zvolenom*. V stredovekých listinách nachádzame názov *Starý Zvolen* od konca 14. stor. (1393 *de Antiquo Zolio*, 1395 *in Zolio Antiqua, universitas iuratorum Zolii Antiquae*, 1396 *civitas nostra Antiqui Zolii*, 1403, 1447, 1453 *in Antiquo Zolio*, 1451 *datum in Veteri Zolio* ap.). Ďalšie doklady sú potom z českých písomností z 15. a 16. stor. (1445 *dan a psan v Starem Zwolenowie*, 1544 *haytman hrabstwj Stareho Zwolena*, 1544 *na Starem Zvolene*, 1569 *dan we Swolene*, 1589 *do Swolena* a pod.). Na historických mapách 16. a 17. stor. sa najviac používala nemecká podoba *Altsol/Altsoll*. V celouhorskom súpise obcí z r. 1773 (*Veterozolium, Zolyom, Altsoll, Zwolen*) a v Repertóriu Jána Lipského zo Sedličnej z r. 1808 (*Veterosolium vel Vetusolium, Ó-Zólyom, Altsohl, Starý Zwolen*) sa zachytávajú podoby názvov v štyroch jazykoch: v latinčine, maďarčine, nemčine a slovenčine. Na vedutách *Zvolena* z r. 1599 sú príslušné názvy zapísané takto: mesto ako *Vetero-Zolium, Staro-Zwolen*, zrúcaniny starého hradu (dnešný Pustý hrad) ako *Opusstěly Stary Zwolen*, *Zvolenský hrad* ako *Zamek, Stary Zwolensky zamek* (vlastne: *Starozvolenský zámok*). Na medirytine z r. 1676 je nápis *Altsol, Swolena (!)*, z r. 1686 *Zolyom*.

Banská Bystrica

Pôvodná slovenská osada *Bystrica* sa v prvom stredovekom zápise uvádza ako „nová osada *Bystrica* pri Ľupči“ (1255 *nova villa Bystrice prope Lypcham, Bystrice*), v druhom sa jej názov zachytáva v pomadžarčených podobách (1256 *nova villa Byztherze vocata prope Lypche, Byzterzebana* — vlastne „Bystrická Baňa“, *Byztherzebana, Byztherze*). Od poslednej štvrtiny 13. storočia je známy variant názvu, ktorý by sme mohli označiť ako „Zvolenská Bystrica“ (= *Bystrica* vo *Zvolenskej župe*): 1278 *Byztricia Zoliense*, 1387 *cives Bistrichie Soliensis* a pod.

Od r. 1303 je známy aj názov *Banskej Bystrice* „Nový Zvolen“ (1303 *Nouisolium*, 1424 *Novizolium* a pod.), v nemeckom prostredí sa používal názov mesta *Neusohl* „Nový Zvolen“. V 16. storočí sa používala aj slovenská podoba názvu *Nový Zvolen* (1575 *rade mesta Novyho Zwolena*). Súčasná podoba názvu mesta sa používa od 16. storočia (1536 *Banskeg Bisticze*, 1544 *Bystrycze Banskeg*, 1561 *w Banskeg*

Bystriczy ap.). Na historických mapách sa používali najmä polatinčená slovenská podoba názvu *Bistricia*, ponemčená podoba *Bistric* a a nemecký názov *Neusohl*. V súpise obcí z r. 1773 a v Repertóriu Jána Lipského zo Sedličnej z r. 1808 sa uvádzajú podoby takisto v štyroch jazykoch, v latinčine, maďarčine, nemčine a slovenčine, a to: *Neozolium*, *Besztercz-Bánya*, *Neüsoll*, *Banska Bistryca*, resp. *Neosolium*, *Beszterczebánya*, *Neusohl*, *Banská Bystřice (!)*.

Údaje o názvoch *Starý Zvolen* (Zvolen) a *Nový Zvolen* (Banská Bystrica) treba doplniť poznámkou, že niektorí autori chybne spájajú názov *Starý Zvolen* so starým zvolenským hradom, ktorý sa dnes nazýva *Pustý hrad*. Preto treba zdôrazniť, že názov *Nový Zvolen* sa používal od začiatku 14. stor. a vtedy ešte „nový“ hrad neexistoval; okrem toho Novým Zvolenom nazývali Banskú Bystricu.

LITERATÚRA

PISOŇ, Štefan: Hradý, zámky a kaštiele na Slovensku. Martin: Osveta 1973. 504 + 16 s.

ZÁVADOVÁ, Katarína: Verný a pravý obraz slovenských miest a hradov, ako ich znázornili rytci a ilustrátori v XVI., XVII. a XVIII. storočí. Bratislava: Tatran 1974. 148 s. + 332 obr.

ŽUDEL, Juraj: Stolice na Slovensku. Bratislava: Obzor 1984. 202 s.

Formálna stránka logoným a ich najčastejšie jazykové nedostatky

MÁRIA IMRICHOVÁ

Logonymá (názvy firiem a obchodov) nás sprevádzajú v bežnom živote často, zvyčajne vo forme nápisov na obchodných štítoch, na firemných pečiatkach, ale aj inak. Možno azda konštatovať, že ide o formu textu, ktorej sa neubránime tak, ako to môžeme urobiť napríklad s publicistickým či odborným textom. Ten jednoducho

„neotvoríme“. Po uliciach však so zatvorenými očami chodiť nemožno. Je to špecifická komunikácia, v ktorej logonymum ako vlastné meno (proprium) predstavuje mikrotxt plniaci nominačnú (pomenúvaciu) a identifikačnú funkciu a paralelne s nimi aj informačnú, komunikačnú a reklamnú funkciu. Komunikačným mikropriestorom je tu výrazová logonymická entita manifestovaná v komunikačno-pragmatickej informačnej zóne (najčastejšie na vývesnej tabuli) a príjemca. Autor logonyma si pri výbere formy výrazu a jeho motivačného záberu uvedomuje jazykovokomunikačný mikropriestor, ktorý má k dispozícii na pragmatickokomunikačné ciele, teda na ovplyvnenie konania príjemcu logonyma a prípadne na jeho informovanie o činnosti, profesionálnosti firmy, o kvalitách ponúkaných služieb či tovaru. Z tohto hľadiska logonymá predstavujú špecifickú vrstvu vlastných mien a svojou povahou sa približujú apelatívam (všeobecným menám).

Logonymá sú identifikátormi obchodných objektov, ale podávajú aj iné charakteristiky firmy a ľudí pracujúcich v nej. Aj keď logonymum v prvom rade zaujme formálno-estetickou a typografickou úpravou, nemenej dôležité je aj jeho jazykové spracovanie, vhodnosť výberu typu motivácie a motivujúcich slov a ich jazyková úroveň. Je paradoxné, že niektorí majitelia si dajú viac záležať na úprave nápisu ako na jazykovej správnosti, bezchybnosti slovnej časti.

Pod formálnou stránkou máme na mysli formálne jazykové prvky a ich používanie v logonymách. Ide o písanie veľkých písmen, interpunkčných a diakritických znamienok, ale aj o používanie cudzích grafém.

Pravopisný problém spôsobuje používateľom písanie veľkých písmen. Uvedomujú si propriálnu povahu logonym, no neistotu spôsobujú najmä viacslonné typy s „rozdielnym pravopisom“, napr. *Autobazár Zákruta*, *Cukráreň Pena*, *Večierka Včielka*, *Zlatníctvo Karát*, *Aqua Šport*, *Vihorlat Strojex*, *Baby centrum*, *Emilly reštaurácia*, *Drevo — klenot*. Keďže pri zápise mena firmy do obchodného registra sa nekladú takmer nijaké obmedzenia týkajúce sa jazykovej správnosti, nový majiteľ zaregistruje firmu v tvare, ktorý je podľa neho správny. Stretáme sa potom s podobami, ktoré sa vymykajú kodifikovaným podobám. Podľa Pravidiel slovenského pravopisu (PSP) píšeme s veľkým začiatočným písmenom názvy samostatných závodov a podnikov, napr. *Stavomontáže*, *Opus*, názvy súčastí združení podnikov, zoskupení podnikov (jednotlivých tlačiarňí, hotelov, kaviarní, samostatných prevádzok a pod.), napr. *U kráľa Mateja*, *Kotva*, a z predajní dostávajú osobitné

pomenovania (vlastné mená) iba niektoré špecializované predajne, napr. *Elegán*, *Gladiola*, *Vitoša*. V PSP je aj poznámka, že označenia *predajne* druhom predávaného tovaru nepredstavujú vlastné mená, napr. *potraviny*, *ryby*, *víno*, *elektrospotrebiče*, realita je však taká, že často sa zaregistrúvajú logonymá, ktorých súčasťou tieto podoby sú a stoja najčastejšie na začiatku, napr. *Potraviny na križovatke*, *Reštaurácia Ambra*, *Potraviny u Mráza*.

V kompozitných a akronymických logonymách, v ktorých sú jednotlivé komponenty oddelené spojovníkom, resp. pomlčkou, je neistota pri písaní začiatočného písmena druhého komponentu, napr. *Ur — plan*, *D — mix*, *Pro — Arch*, *Vie — Sta*, *Fe — Bard* a podobne. Keďže ide o jeden slovný tvar, mali by byť jednotlivé časti spojené spojovníkom a pravopisný problém by nebol. Autori však spravidla nerozlišujú spojovník a pomlčku, presnejšie — zväčša poznajú iba pomlčku. (Na otázku, čo spája jednotlivé komponenty napríklad akronymického logonyma *Da-Mi*, odpovedajú, že je to pomlčka.) V logonymách sa spravidla vyskytuje pomlčka, zreteľne odčlenená od slov medzerami. Používa sa však aj vo funkcii spojovníka v rámci jedného zloženého slova či úslovia (*Fifty—fifty*, *Non—stop*, *Tip—top* namiesto *Fifty-fifty*, *Non-stop*, *Tip-top*).

Pomlčka v akronymoch majúcich náprotivok v apelatívnej lexike má osobitné funkcie: chce upozorniť na to, že logonymum nie je motivované rovnozvučným apelatívom, a informovať o tom, že firmu vlastní viacerí majitelia, napr. *DA — MI*, *CHA — CHA*, *I — B — A*, *DAN — JO*, *NO — KU*, *PE — MI*. V rovnakej funkcii sa používa aj bodka, znamienko plus, znak &, napr. *I. B.+*, *K. T. O.*, *V. O. D. S.*, *A. N. ARCH*, *D + Š + K*, *K + M DUO*, *F & F*, *SO & LO*, *SA & KO*, *LA & LA*, *LU & DA* atď.

V logonymách sa často zanedbáva označovanie mäkkosti a kvantity, preto diakritické znamienka dĺžeň a mäkčeň, no najmä použitie *ä* pôsobí predovšetkým v jednoslovných logonymách príznakovo, napr. *Makumäx* (mäso — údeniny; Maciková, Kulík, Mäso + x), *Mähr* (spracovanie mäsa; mäso, J. Hric — meno majiteľa). Spravidla sa *ä* zapisuje ako *e*, napríklad v logonymách *Kopet* (oprava obuvi; kovové „pätníky“ — podľa majiteľa), *Mecom* (mäso kombinát — ä/e, c/k), *Myrmex* (mäso a údeniny; Miroslav — meno majiteľa, mäso + x — i/y). Apostrof sa využíva v privlastňovacej funkcii, ktorú plní v angličtine, napr. *Domino's*, *Luka's*, *Peter's*. Apostrofom tieto podoby nadobúdajú príznak príslušnosti firmy k majiteľovi (a nielen to...). Niekedy je použitie tohto znamienka odrazom nevedomosti tvorcu logonyma o funkcii apostrofu nielen v slovenčine, ale aj v cudzích jazykoch a

jazykovo nefunkčne plní len úlohu akéhosi ozvláštnenia logonyma, ktoré skôr mátie používateľa, napr. *PRE-byť*’s („všetko pre byty, do bytu“). V logonymách sa špecificky „zaobchádza“ so slovenskou diakritikou všeobecne, často plní aj inú ako len jazykovú funkciu, a tým sa jej používanie rozkolísava.

Okrem písmena *x* je expanzívnym cudzím prvkom vo zvukovom i formálnom ustrojení logoným označovanie hlásky *k* písmenom *c*, hlásky *š* zložkami *ch*, *sh*, *sch* a zriedkavejšie hlásky *f* zložkou *ph*, *t* zložkou *th*, *c* zložkou *ts*, a to nie iba v cudzích slovách, ale často i v domácich (napr. *Shicko*). Toto „dvojité prepínanie“ písomného kódu do zvukového má pôsobiť príťažlivo a exkluzívne, napr. *Classic*, *Corso*, *Cowboy shop*, *Carpaty*, *Nicola*, *Senco*, *Victoria*, *Romantic*, *Client*, *Scorpion*, *Copia*, *Perfect*, *Charmant*, *Shicko*, *Schwabik* (majiteľ sa volá Švábik), *Scherif*, *Aphrodite*, *Martha*, *Koltsun — consult*. Najmä už dávno adaptované cudzie slová sa vracajú k svojej pôvodnej pravopisnej podobe, pravda, často nie úplne, a preto takéto slová v logonymách považujeme za chybné, napr. *elektric*, *štyl*, *servise*.

Príťažlivú podobu má pre niektorých autorov logoným písmeno *w*, ktorým sa nahrádza písmeno *v* aj v dávno zdomácnených alebo domácich slovách, napr. *Ewa inter*, *Wagon Trading*, *Weismann*, *Schwabik*, *Weby salón*. Agresívnejšie je písmeno *y* namiesto *i* alebo *j*, napr. *Melys* (Marta Eliášová, *i/y*, *š/s*), *Kryzol* (Kristián, Zoltán, *i/y*), *Toyto* („máme všetko, to i to“ — *i/y*), *Pyrobatys* (pyrotechnika Batizovce, *i/y*, *z/s*), *Lokay* (Lokaj — meno majiteľa), *Yoko* (Jozef a Koľa, *j/y*) pre výslovnosť v západných jazykoch.

V logonymách, tak ako v cudzích slovách, sú frekventované zdvojené spoluhlásky, menej samohlásky. Zdvojené samohlásky sa vyskytujú najmä v názvoch firiem utvorených akronymizáciou alebo v cudzej podobe mena, napr. *Tees*, *Uniing*, *Koon*, *Coopex*, *Steevepress*. Zdvojené spoluhlásky sa v logonymách vyskytujú z tých istých príčin ako zdvojené samohlásky, ale navyše sa týmto spôsobom zámerne a zbytočne „ozvláštni“ najčastejšie meno majiteľa, napr. *Robby*, *Ketty*, *Otto servis*, *Ferrotrans*, *Jolla*, *Betty*, *Stella*, *Hellen*, *Hellatex*, *Gabby*, *Ferrost*, *Coloss*, *Emilly*, *Russing* a i.

Formálna i zvuková podoba cudzích slov je — a pravdepodobne ešte dlho bude — príťažlivejšia a exkluzívnejšia než domáca. Vyzývavo a nevkusne pôsobia hybridy typu *Gemer sun*, *Mäso Spiš market*, *Pavla shop*, *Hi*, „preklady“ slovenských mien *Fox*, *Galus plus*, *Tom computer*, *Tom offis*, *Mary*, *Sabren*, *Martha*, *Alen*, *Ketty*, či

tvorenie plurálu spôsobom typickým pre angličtinu, napr. *zatepl'ovacie systems, Eva models*.

V bežnej komunikácii sa neujali logonymá typu *M & M, A & J, SO & LO, SA & KO, M + M, V + K + V, L. S. D. C. potraviny, Peter's, Luka's, Domino's* a využíva sa apelatívum (odevy, potraviny), resp. zdĺhavý opis miesta, kde sa firma či obchod nachádza.

Tvorenie logoným je jednou z ciest nekontrolovateľného prenikania cudzích prvkov do jazykového povedomia používateľov nášho jazyka. Logonymá sú individuálnym výtvorom a odzrkadľuje sa v nich prestíž cudzích vzorov, napodobňovanie. Logonymum je aj vizuálny oznam využívajúci účinnú typografickú symboliku a úpravu. Nemožno však poprieť skutočnosť, že logonymá sú jedným z osobitných komunikačných prostriedkov (podobne ako značky, symboly) na preklenie izolácie jazykov.

Za jazykový (pravopisný) nedostatok v logonyme považujeme chybný proprializovaný, resp. reproprializovaný tvar motivujúceho apelatíva alebo vlastného mena, pravda, okrem podôb, v ktorých je takýto tvar funkčne a zámerne využitý, ako napríklad v logonymách *Bicigel, Lokay, Shicko, Victoria* a podobne.

Jazykové nedostatky sú dvojakého charakteru: 1. ide o klasické chyby alebo 2. o použitie neverených pravopisných podôb.

Z klasických chýb sa najčastejšie vyskytuje neoznačovanie kvantity (prirodzene, nie v tvaroch, v ktorých je kvantita zámerne neoznačená, pričom hranica chyby a zámernej krátkosti tvaru je niekedy nejasná) alebo nenáležitá kvantita, napr. *Reštaurácia Biely kameň, Iver, Elegan, Opal, Taxi na perone, Papierníctvo Partik, Avion, Vadium, Bonton, C — Štyl, Espe študio*, ale aj morfológické chyby, napr. *Lustry*, či ortografické, napr. *Krystalux* (od *krištál*).

Znakom malého rozhl'adu a nevedomosti autora sú logonymá, v ktorých je motivujúce slovo iba polovičným návratom k pôvodnej podobe, napr. *Clívia* (*clivia + klívia*), *Freésia* (*freesia + frézia*), *Luculus* (*Lucullus + Lukulus, lukulské hody*), podobne *Bisam, Fortuna, Monada, Korál, Novum, Onyx, Topas, Opal*. Neoznačovanie kvantity v týchto logonymách nemožno považovať za funkčné. Sú to pravopisné hybridy, ktoré zneisťujú používateľov jazyka podobne ako predchádzajúce príklady. Funkčné ani zámerne nie sú ani najčastejšie anglicko-slovenské hybridy, ktoré by mali

evokovať jazykové vedomosti majiteľa. Pre prijímateľov ovládajúcich príslušný jazyk sú takéto logonymá nielen dôkazom nevedomosti, ale aj istež „kocúrkovčiny“, lebo signalizujú snahu dorozumieť sa medzi sebou v cudzom jazyku, a navyše nesprávne, napr. *Corekt, Person Efekt, elektric, S. G. servise, buseness, schop, Juwel, Ecquisit* a i.

Jazykové nedostatky majú aj apelatívne texty sprevádzajúce logonymum na obchodnom štíte, napr. *výroba a predaj mliečnych výrobkov, kojenecký tovar, oprava pračiek, čaluníctvo*. Takú firmu ako *Baumax* nereprezentuje práve najlepšie obrovský nápis *nakládací priestor* a i.

Logonymá často otvárajú bránu na prenikanie nesprávnych slovných tvarov do povedomia používateľov jazyka a tak zneisťujú ich jazykové vedomie. Z vyučovacej praxe vieme, že stále účinkuje sila oficiálneho textu (a nápis s logonymom sa za taký pokladá). Študenti často zdôvodňujú svoje jazykové nedostatky tým, že „tam som to tak videl napísané“, „tak to používajú v televízii“, „v novinách bolo tak napísané“ a podobne. Logonymá sú texty, ktoré používateľ jazyka podvedome vníma a ich znenie sa mu vrýva do pamäti aj s chybami a nevedomosťami toho, kto ich vytvoril.

LITERATÚRA

Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: Veda 2000.

DISKUSIE

O niektorých tendenciách v názvosloví informačnej vedy

JOZEF MLACEK

Veľký rozmach nových komunikačných technológií prináša mnohé zmeny aj v jazyku, najmä v jeho slovnej zásobe. Predovšetkým súčasné rozširovanie internetu

priam zaplavuje dnešný slovník stále novými a novými pomenovaniami. Vieme, že takmer všetky tieto nové názvy vznikajú v angličtine, a tak neprekvapuje, že aj do našej komunikácie v tejto sfére sa dostávajú práve takéto slová. Zároveň však treba zaznamenať, že tieto nové slová už nie sú iba prostriedkom na bezprostredné komunikovanie v danej oblasti, ale sa stávajú už aj predmetom skúmania informačnej a knižničnej vedy, a tak sa popri ich hromadnom preberaní objavujú práve v prácach z tejto vednej disciplíny aj niektoré zaujímavé tendencie, ktoré si zaslúžia pozornosť aj z hľadiska ich jazykovej interpretácie. Existencia terminologického slovníka z tejto oblasti (Katuščák a kol., 1998), ako aj celého radu knižných prác S. Makulovej (spomeňme aspoň prvú z nich — Makulová, 1997, a najnovšiu, ktorá vyšla v apríli 2002 — Makulová, 2002) dávajú možnosť vidieť túto sféru nielen v jej vecnej, obsahovej a pojmovej, ale aj v jazykovej dynamike. Keďže autor tohto príspevku mal možnosť sledovať viaceré naznačené tendencie takpovediac v stave zrodu (bol jazykovým redaktorom niekoľkých publikácií S. Makulovej), cieľom tohto príspevku je zaznamenať a hodnotiť isté konkrétne prejavy naznačených tendencií a zároveň ukázať na isté otvorené miesta v tomto názvosloví aj v celom jazyku tejto komunikačnej sféry.

Ak sa obmedzíme iba na tých päť rokov, ktoré prešli medzi vyjdením prvej a najnovšej citovanej práce S. Makulovej (do tohto obdobia, skôr však do jeho začiatku spadá aj citovaný kolektívny terminologický slovník), treba tu zaznamenať aspoň nasledujúce tendencie v oblasti vývinu názvoslovia sledovanej komunikačnej sféry:

1. V začiatkoch rozvoja tohto názvoslovia bolo oveľa viacej kolísania pri samej podobe názvov príslušných pojmov. Keďže išlo zväčša o syntakticky motivované pomenovania, ktoré sa zároveň rozličným spôsobom obmieňali (predovšetkým skracovali), jednotlivé zložky sa aj vnútri nového názvu vyznačovali zvyčajne veľkým písmenom, a tak sa vyskytovali napr. podoby *InterNet*, *IntraNet*, *UseNet* atď. Tento typ je v danom názvosloví živý aj doteraz (aj v najnovších prácach sa uplatňujú podoby napr. *WebTalk*, *WebCrawler*, *JavaScript* a pod.), ale na druhej strane pribudli názvy, v ktorých sa druhá (resp. tretia) zložka už nevydeľuje veľkým písmenom, a tak dnes častejšie nachádzame už podoby *Telnet*, *Usenet*, *Intranet*, *Eternet* atď. Ako vidieť, prevláda tendencia chápať tieto názvy ako celok a nevyznačovať, z akých komponentov dané pomenovanie vzniklo.

2. Ešte výraznejšia je tendencia k apelativizácii pomenovaní z tejto oblasti. Ak sa na začiatku naznačeného obdobia aj sám názov *Internet* chápal ako vlastné meno

(porov. jeho písanie priamo v názve aj v celom texte prvej uvedenej práce S. Makulovej *Sprievodca po Internete*, ale rovnaká situácia bola vtedy ešte v celej praxi), za veľmi krátky čas úzus ukázal, že tu nejde o skutočné vlastné meno, ale o všeobecné označenie nového média, a tak sa už v nasledujúcich rokoch uplatňuje písanie tohto slova s malým začiatočným písmenom. Ako vidieť, písanie názvu tohto média prešlo od podoby *InterNet* cez podobu *Internet* až do dnešnej podoby *internet*. Jeho vývoj je plastickým prejavom obidvoch spomínaných tendencií vo vývine pomenovaní sledovanej oblasti. Táto tendencia sa nedotýka iba vnímania slova *internet*, ale v súčasnosti sa začína čoraz silnejšie prejavovať aj pri viacerých názvoch s podobnými vlastnosťami. V súčasnej praxi síce ešte prevažujú napr. podoby *Telnet*, *Intranet*, *Usenet*, ale ak ich citovaná S. Makulová definuje ako isté druhové názvy (*Telnet* — vzdialený internet, *Intranet* — lokálny, vnútropodnikový, resp. „interný“ internet, *Usenet* — elektronická konferencia), je iba otázkou času, kedy sa aj pri nich prejaví uvedená tendencia a tieto názvy sa začnú písať v podobách *telnet*, *intranet* a *usenet* (isté náznaky takejto praxe sa už objavujú). Na druhej strane treba pri tomto type názvov rešpektovať fakt, že tu existujú aj jedinečné názvy istých konkrétnych sietí (napr. *BITNET*, *SANET*, *CESNET*, *Eternet*), kde treba rešpektovať túto individuálnosť a chápať ich ako propriá.

3. Kým v prvej, začiatočnej fáze rozširovania elektronických médií bolo nielen v bežnej praxi, ale aj vo vtedajších odborných štatiach a článkoch typické hromadné preberanie anglických názvov (s prípadnými formálnymi adaptáciami), neskôr sa najmä v odbornej komunikácii začínajú uplatňovať aj domáce ekvivalenty. Napr. namiesto rozšíreného názvu *browser* sa využil názov *prehliadač* (a možno povedať, že ho dost' všeobecne prijala aj bežná prax), popri adaptovaných názvoch *downloadovať* a *uploadovať* sa takisto pomerne úspešne uplatňujú domáce ekvivalenty *sťahovať*, *stiahnuť* a *odoslať*, *odosielať*. Podobne ako predchádzajúce uvedené tendencie ani táto tendencia sa v danej oblasti neprejavuje nejako priamočiara a všeobecne (vieme, že napr. opisné ekvivalenty za bežné názvy *hardvér* a *softvér* sa v praxi vôbec neakceptovali, ale že sa pri nich hľadajú skôr možnosti adaptácie — o tom budeme hovoriť podrobnejšie v nasledujúcich častiach tohto príspevku), ale aspoň niektoré kroky týmto smerom — a videli sme, že ide najmä o centrálnu, a teda aj frekventované jednotky z tohto názvoslovía — sa úspešne realizovali.

Zaiste by bolo možné nájsť aj niektoré ďalšie čiastkové alebo aj všeobecnejšie

platné tendencie, ale ako vidieť, ide zatiaľ vždy iba o isté tendencie, o isté smerovanie, ktoré so sebou prinášajú aj viaceré otvorené miesta, aj isté problémy, a tak v celom nasledujúcom texte budeme venovať pozornosť práve niektorým takým otázkam, ktoré sú zaujímavé aj (alebo najmä) z hľadiska svojej jazykovej stvárnenosti.

Prvú skupinu týchto pozoruhodných prípadov predstavujú najbežnejšie pomenovania z oblasti počítačovej techniky, a to názvy *hardware* a *software*, ako aj početné analogické prípady s druhou časťou *-ware* (vieme, že pri ich väčšom počte sa už utvoril v samej angličtine nepravidelný tvar plurálu *warez*). Ako sme už naznačili, v prvej fáze rozvoja tejto oblasti, keď sa počítalo iba s uvedenými dvoma základnými pojmami, prejavovalo sa v našom jazyku úsilie o opisnú ekvivalentáciu, a tak sa ponúkali názvy *technické vybavenie počítača* (= hardware) a *programové vybavenie počítača* (= software). Výrazová nákladnosť týchto pomenovaní však spolu s faktom, že pribudli ďalšie druhy týchto „vybavení“, dovedli k tomu, že sa hľadala iná cesta pri pomenúvaní daných skutočností v našom jazyku. Vo viacerých drobných poznámkach, ale najmä v štúdiu J. Wachtarczykovej (2000) sa ako schodnejšia cesta ukázalo ich adaptovanie. Pri dvojici základných pojmov sa v tejto štúdiu uvádzajú dve rovnocenné podoby: *hardware* — *hardvér*; *software* — *softvér*. V najnovších kodifikačných príručkách sa na prvom mieste uvádzajú zdomácnené podoby *hardvér* a *softvér* a za nimi upozornenie na pôvodný pravopis týchto pomenovaní. Oprávnenosť takéhoto poradia z inej strany podporujú aj závery J. Wachtarczykovej, ktorá ukazuje, že práve od zdomácnených podôb sa oveľa produktívnejšie tvoria ďalšie potrebné odvodené slová (*hardvérovo*, *softvérista* a pod.).

Všimnime si však, aká je situácia pri ďalších naznačených pomenovaniach tohto typu. J. Wachtarczyková, ktorá na podnet J. Horeckého sledovala túto skupinu na pozadí pôsobenia princípu atraktivity, síce nescelo signalizuje rozšírenie adaptovaných podôb aj pri ostatných slovách tohto typu (za spomínaný slangový anglický plurál *warez* iba v úvodzovkách navrhuje ekvivalent *véry*), ale všetky ďalšie príslušné slová zachytáva iba v pôvodnej podobe: *freeware*, *wetware*, *orgware* a *shareware*. Slovník cudzích slov preložený z češtiny (1997) zachytáva ešte ďalšie slovo, a to výraz *firmware*, ktorý je ako heslo vytlačený tučne a v zátvorke za ním sa v hranatej zátvorke obyčajným typom uvádza výslovnosť [firmvér] (pripomeňme, že pri dvojici základných názvov sa uvádzajú obidve podoby ako rovnocenné, na prvom mieste zdomácnená podoba a za ňou je po čiarku pôvodná podoba). Trochu ďalej

zašiel Veľký slovník cudzích slov M. Ivanovej-Šalingovej a jej spolupracovníkov (takisto z r. 1997), v ktorom sa zachytili štyri názvy z tejto skupiny, pričom každý z nich je v obidvoch podobách: *hardvér* i *hardware*, *softvér* i *software*, *firmvér* a *firmware*, *orgvér* i *orgware*. Ďalšie názvy, ktoré zachytáva len v jednej, pôvodnej podobe J. Wachtarczyková (*freeware*, *shareware*, *wetware*), v týchto slovníkoch nie sú. Jazyková prax ukazuje, že naznačená tendencia k adaptácii sa začína prejavovať aj pri ďalších názvoch tohto typu: V spomenutom terminologickom slovníku informačnej výchovy (Katuščák a kol., 1998) je zachytená aj podoba *sharevér*; S. Makulová v prvej citovanej práci má v slovníku pojmov aj podoby *frívér* (len pre úplnosť dodajme, že táto autorka vo svojej najnovšej práci rozširuje rad týchto názvov o pomenovania *postware* a *groupware* — ako vidieť, ponecháva ich v pôvodnej podobe, pričom však posledný z nich neterminologizuje a nahrádza ho dvojslovným názvom *skupinový softvér* — Makulová, 2002).

Ako uzatvárať zistenia o uvedenom type pomenovaní? Ukazuje sa, že prax neprijala opisnú ekvivalentáciu a priklonila sa k adaptovaniu. Rovnako zreteľne sa však ukázalo, že v úže sa nerozšírila ani podoba *frívér*; teda s adaptáciou obidvoch zložiek názvu (citovaná S. Makulová sa v novších prácach vrátila k podobe *freevér* alebo až *freeware*). Z podobných dôvodov sa neuvádzajú podoby s adaptáciou prvej časti pri menách *groupware* a *shareware*. Prax teda najľahšie prijíma podoby s adaptáciou druhej časti *-ware* na *-vér* a s ponechaním prvej časti názvu v pôvodnej forme. Prípad s adaptáciou *sharevér* z citovaného terminologického slovníka sa ukazuje ako nový. Pre ďalšiu prax by z týchto zistení vyplynulo, že práve v tomto zmysle treba rovnako ako pri základných dvoch názvoch tejto skupiny akceptovať obidve formy, teda nielen *softvér* — *software*, *hardvér* — *hardware*, ale aj *firmvér* — *firmware*, *orgvér* — *orgware*, *wetvér* — *wetware*, *groupvér* — *groupware*, *postvér* — *postware*, *sharevér* — *shareware*, *freevér* — *freeware*. Prax aj slovníkové spracovania pri niektorých menách z uvedeného radu už potvrdili produktivnosť takéhoto postupu, a tak ho možno aplikovať aj pri ďalších, ktoré sa doteraz uvádzajú iba v pôvodnej podobe, ako aj pri potenciálnych ďalších názvoch tohto typu.

Pravdaže, odporúčaný spôsob preberania s adaptáciou, ktorý sa javí ako účelné a primerané riešenie pri uvedenom type pomenovaní, nemožno nejako zovšeobecňovať. V sledovanom názvosloví možno nájsť viacero ďalších prípadov, pri ktorých je takýto postup prinajmenšom problematický. Sotva možno súhlasiť napríklad s adjektívom *fulltextový* v spojeniach *fulltextový záznam*, *fulltextové zobrazenie* a pod. V citovaných

najnovších prácach sa namiesto neho objavuje aj výraz *plnotextový*. Je to prejav úsilia o kalkovanie, zdá sa však, že sa tu postupuje príliš doslovne. Pri fulltextovom zázname nejde o zachytenie plného textu, ale o celý text a jeho zachytenie. Ako adekvátnejší prostriedok sa tu teda ponúka adjektívum *celotextový*, a teda aj spojenia *celotextový záznam*, *celotextové zobrazenie* a pod.

Rozvoj názvoslovia sledovanej oblasti postupuje nielen cez preberanie a prípadné adaptovanie pôvodných anglických názvov, ale aj cez tvorenie domácich názvov. Jedným z produktívnych prejavov takéhoto postupu je preferovanie nového vzťahového adjektíva od slova *prieskum*, a to slova *prieskumový*. V Slovníku slovenského jazyka aj v Krátkom slovníku slovenského jazyka je iba adjektívum *prieskumný*, a to aj v spojeniach s neživotnými substantívami (*prieskumná činnosť*), ako aj v spojeniach vzťahujúcich sa na človeka, ľudí (*prieskumný pracovník*, *prieskumný oddiel*). Iba v slovníkovej časti Pravidiel slovenského pravopisu je popri podobe *prieskumný* aj novotvar *prieskumový*. V sledovanej komunikačnej sfére sa naopak slovo *prieskumný* vôbec nevyskytuje a vo všetkých typoch spojení aj zložených názvov je iba podoba *prieskumový*. Ak sihame po citovanom terminologickom slovníku aj po základných prácach o tejto problematike (sú to najmä diela citovanej S. Makulovej), nachádzame tu výrazy: *prieskumová taktika*, *prieskumová stratégia*, *prieskumová efektívnosť*, *prieskumová interakcia*, *prieskumový jazyk*, *prieskumový stroj*, *prieskumový proces*, *prieskumový obraz*, *prieskumový nástroj* a hádam aj ďalšie. Toto jednoznačné uprednostnenie neologizmu pravdepodobne nie je náhodné, ale súvisí s potrebou vyjadriť čistú vzťahovosť bez sprievodných hodnotiacich odtienkov, ktorú staršie vzťahové adjektíva niekedy prekrývajú rozličnými konotáciami.

Osobitnú pozornosť si v tomto názvosloví vyžaduje aj systematické uplatňovanie slov *popis*, *popisný* a *dotaz*, *dotazovací*. Pri prvej dvojici už nejde o prekonané zamieňanie slov *popis* a *opis* (naozaj sa tu má na mysli „presné vymedzenie, vpísanie potrebných údajov“, ako znie výklad významu slova *popis* v Krátkom slovníku slovenského jazyka — 1997, s. 496), ani pri slove *popisný* zasa nejde iba o význam „udávajúci poradie v súpise niečoho“, ako sa na tom istom mieste v KSSJ vysvetľuje význam tohto slova aj s dodatkom, že ide o administratívny výraz. Také spojenia, ako sú *popisná jednotka*, *popisný údaj*, ukazujú jednak terminologickú platnosť spojení a jednak aj posun vo význame: slovo *popisný* neudáva iba poradie v súpise, ale sa vzťahuje na všetko súvisiace s popisom.

Zložitejšia je situácia s dvojicou *dotaz, dotazovací*. Ťažko totiž prijať vysvetlenie zo spomínaného terminologického slovníka informačnej vedy, kde sa v hesle *dotaz* píše (autorkou hesla je E. Steinerová), že tento odborný výraz „nesúvisí so subštandardným výrazom „dotaz“, ktorý nie je súčasťou slovnej zásoby spisovného slovenského jazyka“ (Katuščák a kol., 1998, s. 79). Na druhej strane je však evidentné, že terminologizované slovo *dotaz* naozaj nie je to isté, čo *otázka* alebo *dopyt*, ako sa píše v KSSJ, že je to aj všeličo iné. Tento rozdiel má korene už v angličtine: Keby išlo o ekvivalent anglického *question*, bola by to naozaj predovšetkým *otázka*. Terminologizované slovo *dotaz* sa však uplatňuje ako ekvivalent anglického *query*, a tak sa tu vyskytuje viacej ekvivalentov: dotazom sa tu rozumie aj *otázka*, ale aj *príkaz*, aj sformulovaná *požiadavka*, aj *pokyn* (napr. anglický názov *Common Command Language* sa takisto prekladá v tomto zmysle ako *spoločný dotazovací jazyk*, *dotaz* je tu teda až *komando!*). Od takto chápaného dotazu sa odvodzuje (cez predpokladané *dotazovať sa*) aj adjektívum *dotazovací*, ktoré sa stalo súčasťou ďalších termínov *dotazovacie postupy*, *dotazovací jazyk*. Tie sa v sledovanej terminológii spolu s východiskovým slovom *dotaz* uplatňujú takmer bezvýnimočne. V takejto situácii naozaj ťažko možno zaujať k nim odmietavé stanovisko. Domnievame sa, že pri ich ustálenosti a rozšírenosti v danej komunikačnej sfére ich treba rešpektovať a uznať práve tak, ako v celom jazyku prijímame bežnejšie slová s tým istým českým základom, totiž slová *otázka*, *otáznik* a *dotazník*.

Veľký kvantitatívny, ale aj kvalitatívny rozmach celej sledovanej oblasti, pre ktorý je príznačné, že najmä v súvislosti s vyhľadávaním a prieskumom dát sa čoraz viacej uplatňujú metajazykové a vôbec kognitívne prvky, teda práve takéto rozmach vedie v názvoslovnej oblasti k početným ďalším novým názvom. Začína sa hovoriť o *hlbokom* alebo *neviditeľnom webe* (sú to kalky anglických názvov *deep Web* a *invisible Web* — v prvom prípade by bolo asi namieste hovoriť o *hlbkovom webe*; ide tu o opozíciu s termínom *povrchový web*, a tak tu možno dôsledne aplikovať overenú dvojicu *hlbkový — povrchový*, ktorú uplatnila lingvistika pri rozlišovaní *hlbkovej* a *povrchovej* štruktúry; aj tu išlo o východiskovú anglickú dvojicu *deep structure* a *surface structure*). Ako synonymum pre obidva uvedené názvy sa niekedy využíva aj menej terminologizované pomenovanie *tmavý internet*. Citovaná S. Makulová však vo svojej najnovšej práci konštatuje, že obidva názvy sa len čiastočne prekrývajú, že tu teda nejde o takú mieru zhody, aby sa dalo hovoriť o skutočných synonymách. Kvantitatívna stránka naznačenej zmeny, keď sa hovorí, že *hlbkový web*

mnohonásobne prevýši možnosti, ktoré pre používateľa internetu ponúkal doterajší (teda povrchový) web, teda táto kvantitatívna stránka vecí bude viesť aj k prehodnotenému uplatňovaniu spojení *informačná diaľnica* a *informačná superdiaľnica* (porov. aj Mlacek, 1999), pri ktorom sa výraz *superdiaľnica* bude v uvedenom zmysle spájať zaiste najmä s oblasťou hĺbkového webu.

Spomínané zapojenie metaprvkov a kognitívnych prvkov všeobecne do programov vedie v názvosloví sledovanej oblasti aj k ďalším pozoruhodným posunom a spojeniam. Jedným z prejavov tejto tendencie sú uplatnenia slova *inteligentný* v takých doteraz neznámych spojeniach, ako sú *inteligentný prieskum*, *inteligentné prieskumové stroje*, ba aj *inteligentní informační agenti*. Tieto spojenia korešpondujú s druhým významom, ktorý sa vydeľuje pri slove *inteligentný* v KSSJ: založený na inteligencii. Pri poslednom uvedenom spojení (*inteligentní informační agenti*) je pozoruhodný posun smerom k zoživotňovaniu: Týmito agentmi sa rozumejú isté stroje, resp. programy. Tento personifikačný posun, ktorý v podobných súvislostiach zachytil v nedávnej Jazykovej poradni Slovenského rozhlasu J. Horecký (tam išlo o spojenie *mobilný operátor*), treba rešpektovať, lebo opačné chápanie (bolo by to v našom prípade spojenie *inteligentné informačné agenty*) by bolo azda ešte ťažšie prijať: Keď sa hovorí o inteligencii, o inteligentnosti týchto strojov a programov, ktoré sa nazývajú agentmi, je oveľa prirodzenejšie prijať aj celý tento zoživotňujúci posun, aj jeho následné gramatické a pravopisné dôsledky. V podobnom duchu ani slovo *klient* nebude mať v pluráli podobu *klienty*, ale *klienti*, hoci ide o pracovnú stanicu, ako ho definuje spomínaný Terminologický a výkladový slovník informačnej výchovy.

Ako nové a silno sa rozvíjajúce odvetvie ponúka sledovaná sféra aj celý rad ďalších otázok, ktoré si žiadajú aj lingvistickú interpretáciu. Vo viacerých prípadoch tu už ide skôr o otázku samej praxe (adaptovaný slovenský termín je už prijatý, ale v praxi sa pomerne často obchádza: to je prípad spomínaných dvojíc *downloadovať* — *sťahovať*, *preberať* a *uploadovať* — *odosielať*, ale napr. aj dvojice *username* — *používateľské meno*), vo viacerých prípadoch sa však hľadá ešte aj v samej terminológii, ktorý z pomenovacích postupov uprednostniť. Už dávnejšie sa vyskytuje pomenovanie *spam*, *spamming* (prípadne už aj *spamovať* — takto v najnovšej citovanej práci S. Makulovej) ako názov pre neetický postup, keď niekto (nazýva sa aj *spamer*) vstúpi do cudzej webovej adresy a zneužíva ju na vlastné informačné, prípadne aj komerčné ciele. Celkom nové sú tu názvy *peering*, *peeringové centrá* a

hub, ktoré sú systematickejšie zachytené a vymedzené až v najnovšej práci S. Makulovej. Podobne ako pri predchádzajúcom názve *spam* ani v týchto prípadoch nám ani väčšie slovníky odpoveď nedávajú (napr. aj v najnovších slovníkoch sa *spam* prekladá ako *konzerva*), a tak na ich vyriešenie bude potrebná zreteľnejšia pojmoslovná špecifikácia a až jej výsledok dá námety či podnety pre vlastnú terminologizáciu.

V príspevku sme sledovali niektoré aktuálne procesy z oblasti názvoslovnia elektronickej komunikácie a informačnej vedy. Náš pohľad ukázal a aspoň pri istých jednotlivostiach azda aj dokázal, že aj napriek veľmi výraznému prenikaniu anglických názvov do tejto komunikačnej sféry ukazujú sa aj isté diferenciacné tendencie, ktoré vo viacerých smeroch a pri viacerých konkrétnych prípadoch, resp. slovách signalizujú aktívny prístup našich tvorcov príslušného názvoslovnia k terminologickým otázkam, ale zároveň aj predpoklady nášho jazyka na zvládnutie týchto náročných úloh v danej komunikačnej oblasti.

LITERATÚRA

KATUŠČÁK, D. — MATTHAIDESOVÁ, M. — NOVÁKOVÁ, M.: Informačná výchova. Terminologický a výkladový slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1998. 375 s.

MAKULOVÁ, S.: Sprievodca po Internete alebo Internet od A po Z. Bratislava: EL & T 1997. 480 s.

MAKULOVÁ, S.: Vyhľadávanie informácií v internete. Bratislava: EL&T 2002. 376 s.

MLACEK, J.: Diaľnica a superdiaľnica. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 2, s. 91 — 95.

Slovník cudzích slov. Z češtiny preložili Ľ. Balážová a kol. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 1997. 991 s.

ŠALING, S. — IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. — MANÍKOVÁ, Z.: Veľký slovník cudzích slov. Bratislava — Veľký Šariš: AAWW Samo 1997. 1310 s.

WACHTARCZYKOVÁ, J.: Atraktory a princípy atraktivity v jazyku. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 231 — 243.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Od začiatku ledňa až do prasiňca (Staré slovenské názvy mesiacov)

Názvy mesiacov sú už dlho predmetom jazykového výskumu. V slovenčine používame v súčasnosti medzinárodné mená mesiacov, ale v minulých storočiach boli pokusy zaviesť v spisovnom jazyku pôvodné slovanské a slovenské názvy.

Domáce názvy mesiacov sa objavujú v súvislosti so zavedením spisovnej slovenčiny. Už štúrovci sa usilovali pomenovať mesiace slovenskými názvami. V Štúrových Slovenských národných novinách z r. 1845 sa uvádzajú názvy 1. *Velký Sečen*, 2. *Malí Sečen*, 3. *Brezen*, 4. *Duben*, 5. *Kveten*, 6. *Lipeň*, 7. *Červenec*, 8. *Klasen*, 9. *Malí Rujen*, 10. *Velký Rujen*, 11. *Listopad*, 12. *Prosinec*. Podobné slovenské názvy sa v rozličných obmenách nachádzajú aj v iných časopisoch a kalendároch do konca 19. storočia. Napr. v Domovej pokladnici z r. 1848 sa použili tieto názvy: 1. *Velký Sečeň*, 2. *Malí Sečeň*, 3. *Brezeň*, 4. *Dubeň*, 5. *Traveň*, 6. *Lipeň*, 7. *Klaseň*, 8. *Srpeň*, 9. *Jaseň*, 10. *Rujeň*, 11. *Studeň*, 12. *Mrazeň*. Podľa údajov D. Licharda, ktorý bol redaktorom a vydavateľom prvého štúrovského kalendára (Domová pokladnica), slovenské mená mesiacov pochádzajú od Jonáša Guotha z Guothovian.

Prameňmi pre Slovenské národné noviny i Domovú pokladnicu boli domáce názvy mesiacov, ako aj názvy mesiacov z iných slovanských jazykov. Názvy *klaseň* a *lipen* sa prevzali pravdepodobne zo srbčiny, resp. chorvátčiny. *Sečeň* sa vyskytuje aj v slovinčine: *sečan*, *sečen*, v nárečovej ukrajinčine: *sičeň*, *sičeňko* i v starej ruštine: *sečeň*; alebo *traveň* v slovinčine: *mali traven*, *welik traven* podobne *lipen* v slovinčine: *lipan*, v srbčine, resp. chorvátčine: *lipanj*, *lipštak*, v poľštine: *lipiec*; *hrudeň* v slovinčine: *gruden*, v poľštine: *grudzień*. Názov *jaseň* má paralelu v slovinčine: *jesenik*, *jesenščak*, v ruštine: *oseň*; *studeň* je v srbčine, resp. chorvátčine: *studenj*, v ukrajinčine a ruštine: *studeň*. Názov *klasen* je doložený len zo slovinčiny.

Doklady o existencii slovenských názvov mesiacov poskytujú aj staršie slovníky, nárečia i rukopisné a tlačené pamiatky.

V listinnom a tlačennom materiáli z predbernolákovského obdobia sa najviac vyskytujú latinské názvy mesiacov, popri ktorých sa v niektorých prameňoch nachádzajú aj ľudové pomenovania.

Najstarší doklad o existencii slovenských názvov mesiacov máme z roku 1597. Je to latinský kalendár *Calendarium historicvm conscriptvm a Paolo Ebero... . VVitebergae... Anno M. D. LXXIX*. Uložený je v Györi (Gregor, F.: Novšie..., s. 216). Na s. 30 tohto kalendára sú v piatich stĺpcoch vytlačené mená mesiacov v rozličných jazykoch, ku ktorým vlastník okolo roku 1597, ktorým bol Matej Hranica, evanjelický farár, zapísal v dvoch stĺpcoch ich české (*BOHEMICI*) a slovenské (*SLAVONICI*) ekvivalenty:

ROMANI

Ianuarus

Februarius

Martius

Aprilis

Maius

Iunius

Iulius

Augustus

September

October

Nouember

December

BOHEMICI

Leden

Vnor

Březen

Duben

Mag

Čerwen

Čerwenec

Srpen

Zářj

Řjgen

Listopad

Prasynec

SLAVONICI

Welký Sečen

Malý Sečen

Brezon

Dubon

Mag

Turýči

Sw'etho Yána

Sw'etho Yakuba

Matky Božég

Sw'etho Michala

Wssech swetých

Sw'etho Ondrege

Ako vidíme, niektoré z nich sú zhodné s českými názvami (*brezen, duben*), niektoré pochádzajú z južnoslovanských a východoslovanských jazykov (*velký sečen, malý sečen*).

Popri výskyte názvov *velký sečen, malý sečen, brezeň (brezon), dubeň (dubon)* v slovníkoch, v slovenských ľudových rozprávkach sú pomerne skoré údaje tohto materiálu dôkazom toho, že tieto názvy mesiacov patria do starej slovnej zásoby slovenského jazyka.

Zaujímavé je pomenovanie *Turýči „jún“*. Slovo *turýči* je odvodenina s príponou *-i* od substantíva *Turíce* — „svätodušné sviatky“. Tvar *turýči* je osamostatnené adjektívum zo spojenia *turýči mesiac* („svätodušný mesiac“).

V Hranicovom vymenovaní mesiacov je názov mesiaca *Turýči*, ako aj ďalšie názvy mesiacov v porovnaní s ich latinským ekvivalentom o jeden mesiac posunuté dopredu na úkor mesiaca „december“: *Iulius... Sw'etho Yána, Augustus... Sw'etho Yakuba, September... Matky Božég, October... Sw'etho Michala, Nouember... Wssech swetých, December... Sw'etho Ondrege*. Posunutie uvádzaných slovenských názvov mesiacov dopredu je asi následkom reformy gregoriánskeho kalendára z roku 1582. Gregoriánsky kalendár uzákonil v Uhorsku snem v roku 1588, takže zápisy z konca 16. storočia môžu odzrkadľovať starší stav.

Slovenské názvy posledných šiestich mesiacov sú kalky z maďarčiny, ako na to poukázal v doklade *wssech swatých mesyca* zo 17. — 18. storočia aj K. Palkovič (1974, s. 245). Na základe pomenovaní „András, Jakab, Mihály“ atď. „napja“ — deň Svätého Ondreja, Jakuba, Michala atď., rozšírených v oboch jazykoch, neznamenaloby nijakú ťažkosť utvoriť názvy mesiacov typu (*mesiac*) *svätého Jakuba*.

V Historickom slovníku slovenského jazyka sa nachádzajú doklady hlavne na latinské (medzinárodné) názvy, ale v niektorých prípadoch aj na slovenské, prípadne poslovenčené české názvy mesiacov.

Január mal tieto názvy: *januarius, velký sečen a leden: januarius: leden* (VTL 1679); *list dan na Brezne mesicze ledne* (BREZNO 1590); *dne 22. Ledna na den s. Vincenta* (PR 18. st); *datj w Zernowyczy 28. Januara* (ŽARNOVICA 1579); *poddany w mesiczech januara a februara do roboty pryssel* (BELÁ 1773).

Február — popri latinskom pomenovaní *februarius* sa označoval aj ako *malí sečen* a *unor*: *sedlacy ty mesycze wolagu sečznowga, ty gsu chibne na prasce* (HK 18. st); *zimnj mesyace* — *zimnj mesyace* — *tam su malj sečzen, weliky sečzen* (KoB 1666); *dne desateho februariusu* (BOCA 1573); *dne 19. Mesicze februaria* (MARTIN 1736); *februarius: unor* (VTL 1679); *vnor ma 28 aneb 29 dnj* (UČ 1781); *w mesici unore wo troch aneb stiroch mistach prowrtag diru do stromu* (PR 18. st).

Marec — *martius*, marec, březan, brezen, brezen: *28. dne mesicze brezna* (HRADIŠTE 1576); *kdy se w mesjci s bjkom spussta, tehdy se otelj w mesjci brezne (:martiusi:)* (PL 1787); *prwnyho dne marcze mesicze* (LIPTOV 1568); *suchy marecz, mokry may, bude humno gako hay* (SiN 1678).

Apríl — *aprilis*, duben, dubeň: *mesycze dubna* (PARTIZÁNSKA ĽUPČA 1543); *dne 2. dubna* (SLIAČE 1623); *mesicze nineyssiho aprilisa roku tehoto* (HRONSKÝ BEŇADIK 1578); *Clara dcera 25. aprila 1784 narozena* (PREŠOV 1786).

Máj — *maj*: *v veselém máju v mesici* (ASL 1676); *suchy marecz, mokry may, bude humno gako hay* (SiN 1678).

Jún — *junius*, jun, červen, červeň: *junius nazwan gest czerwen, že se w něm čerwowé plodj* (1785); *4. dne mesicze juny* (HRONSKÝ BEŇADIK 1579); *7. dne mesyce juna* (LIPTOVSKÝ JÁN 1621); *dna 21. junia* (NEŽATICE 1752); *okolo 9. čerwnja* (PR 18. st.)

Júl — *julius*, jul, červenec: *očkowani stromow trwa as do pol čerwence* — *juliusa* (PR 18. st); *dne dewateho mesyce čerwence* (RUŽOMBEROK 1599); *dne 7. mesyce july* (PARTIZÁNSKA ĽUPČA 1587); *dal 5-ho mesice juliusa* (OKOLICHNÉ 1765).

August — *augustus*, augustuš, august, srpeň, srpen: *dewetsyl w lesych roste a srpnu mesyce kwytne* (HL 17. st); *sextilis: srpeň mesyc* (KS 1763); *Stephanus, syn Kowaly Adama, 21. augusta 1786 narozenj* (PREŠOV 1787); *srpeny, augustuš* (PR 18. st).

September, október — *čo som ya od 11 dne septembra roku 1620 zameskal a strowel* (LIPTOVSKÝ JÁN 1621); *zarj, september: chmel zbirag a wisuš* (PR 18. st); *october, oktober, rijen: (každý má) neypotrebnegssu znamost do ostatneho octobra w pjsme oddati* (ŠTÍTNIK 1787); *w mesyci rigne, t. g. octobri má se začet statok krmit'* (PL 1787).

November — november, listopad: *letka Panie 1580 mesice listopadu* (SLIAČE 1580); *podgasen w mesacy listopadu (:w nowembri:)* (SN 1773); *listopad, nowember* (PR 18. st).

December — december, prosinec, prasiniec: *dwacateho sedmeho dne mesyce prasynce brany gest počet od Staphana Sskody* (RUŽOMBEROK 1598); *swatki Hladoletowe, ktore bywali w mesycki prassynta; december: prasyneec* (KS 1763); 1596 *december 4. sstwrtn wynohrada* (TRNAVA 1569); *prasce w decembry neber na chowani* (HK 18. st).

Nowý kalendář (tlač Levoča, J. Neubart 1717) uvádza mesiace takto: *januarius — leden, februarius — unor, martius — březem, aprilis — duben, majus — mag, junius — čerwen, julius — čerwenec, augustus — srpen, september — žárj, october — rjgen, november — lystopad, december — prasyneec*.

Staré kalendáře, ako napr. *Nowý kalendář na rok 1708*, uvádzajú latinské aj ľudové názvoslovie: *Januarius — Leden, Februarius — Unor, Martius — Březem, Aprilis — Duben, Majus — Mag, Junius — Čzerwen, Julius — Čzerwenec, Augustus — Srpen, September — Zařj, October — Ržjgen, Nowember — Listopad, December — Prasyneec*. Ale *Nowý domowny y pocestny kalendář* [Levoča, 1729] používa len latinské názvy mesiacov, iba pri mesiaci marec sa vyskytuje aj názov *březem*.

Anton Bernolák slovenské názvoslovie mesiacov utvoril podľa češtiny. Jeho slovník zachytil skôr vplyv českého jazyka ako odraz skutočného používania.

V česko-nemeckom Jungmannovom slovníku sa *sečen* hodnotí ako slovenské a moravské slovo vo význame „júl“. *Sečen — měsyc, w němž se seno seče*. Ako letný mesiac hodnotí *sečen* aj J. Palkovič vo svojom česko-nemecko-latinskom slovníku z roku 1821. Ale v príručnej kartotéke Historického slovníka slovenského jazyka sa nenašiel ani jediný doklad, ktorý by dosvedčil používanie názvu *sečen* na Slovensku vo význame „júl“ alebo ako letný mesiac, len zimný mesiac, podobne ako aj kalendár z roku 1598. Názvoslovie mesiacov podľa J. Jungmanna je takéto: 1. *leden*, 2. *aunor*, 3. *březem*, 4. *duben*, 5. *traveň, květen, trnopuk*, 6. *červen, růžen*, 7. *sečen*, 8. *srpen*, 9. *žárj*, 10. *řjgen, rugen*, 11. *listopad*, 12. *prosinec, vlčenec*. Etymológia staršieho ľudového názvoslovie vychádza z pozorovaní našich predkov. *Leden* je mesiac „kdy se led obyčegne dělá“. *Únor*, v ten mesiac „led se nořj“ — puká, láme. *Březem* je „prwnj garnj měsyc, nazwanj od břjzy, která se toho času pučj“. *Duben* je mesiac „nazwán od dubu, který se pučj toho měsycje“. *Traveň* (slovo pochádza z

ruštiny) je „měsíc, w kterém tráwa negwjce roste“, u starých Slovanov bol rozšírený názov *trnopuk*. *Květen* J. Jungmann hodnotí ako slovenské a moravské slovo. Ale podľa Machkovho Etymologického slovníka je *květen* „kvetný čas“. Machek uvádza, že toto slovo sa prvýkrát vyskytuje až u Jungmanna ako poetizmus v preklade Ataly z roku 1805. V poľštine *kwiecień* označuje mesiac apríl. Jún — *čerwen* hodnotí takisto ako slovenské a moravské slovo, ale vyskytuje sa aj v poľštine, maloruštine — *čerwec*. Názov J. Jungmann odvodzuje od a) *čerwenosti*, že se w něn owoce čerwená, b) *čerwów*, kterjž tohoto měsice na štěpjch a owotci škodj činj. Jún označuje Jungmann aj slovom *řížen*. Júl sa označuje slovami *sečen* a *lipeň* — „že lipá toho měsice kvete“. August je „od srpú nazwaný, že se toho času negwjce žne“, má takisto slovenské hodnotenie. *Řjgen*, *rugen* — desiaty mesiac „w němž se gelenj scházegj a řigj neobyčegně“. Zaujímavý je výklad decembra — prosinec: od a) „prosiť — že se w tom měsici adwent a rannj prosba o narozenj Páně gest“, b) „prosinieti (z ilýrčiny) = illuminare: z toho měsice děge se přechod od negkratšjho dne ku přibywgjcmu dni a swětlosti“, c) „prasete, že se w tom měsici negwjce praset rodj a wepřú bige“. Za najpravdepodobnejší sa považuje výklad od slova *prosinievat'* (už *prosinieva* — už *svitá*). Azda preto, že už vtedy *presvitá*, „svetlo navracat' se počína“.

Slovenské názvy mesiacov môžeme nájsť aj v slovenských rozprávkach, v ktorých nájdeme veľa archaizmov a zaujímavých črt staršieho štádia jazyka, najmä slovnej zásoby. V rozprávke *O dvanástich mesiacíkoch* vystupujú postavy mužov, ktoré zosobňujú jednotlivé mesiace. Sú to *Velký Sečeň*, *Brežeň*, *Lipeň* a *Rujeň*: *Okolo tej vetry dvanást' kameňov leží a na tých dvanástich kameňoch dvanást' chlapov — mesiacíkov sedí. — A na najvyššom kameni teraz Velký Sečeň s vatrálom v ruke sedí. — Brežeň si sadol na najvyšší kameň. — Lipení si sadol na najvyšší kameň. — Mesiac Rujeň sadol na najvyšší kameň* (Dobšinský, s. 70 — 73). Rozprávku pôvodne napísala v polovici 19. storočia B. Němcová podľa rozprávania svojej slúžky Marky. Dá sa predpokladať, že táto rozprávka žila v povedomí slovenského ľudu už dlhší čas a aj preto sa slovenské názvy mesiacov zachovali aj v takejto apelatívnej podobe.

Podobné doklady nachádzame aj v nárečovej frazeológii. V diele J. Fándlyho *Pilní domajší* z roku 1792 nájdeme príklady na ľudové pomenovania mesiacov, a to: *U nás je s počátku ledňa to nového, čo bolo v prasiňci starého. — Už od listopadu pre mrcha chválu do poľa vijíst' nemóžem. — Počujeme, čo bud'eme v sečni, únori, v brežni merkovať, k čemu se máme v dubni, máji, v červeňi šikovať*. Aj v Zátureckého knihe prísloví nájdeme príslovia o ročných obdobiach a ľudové pranostiky, v ktorých

vedľa seba stoja latinské názvy aj slovenské pomenovania mesiacov: *Ide marec, poberaj sa starec. — Keď brezeň orie, dubeň odpočíva. — Teplý apríl, zimný máj, bude žito ako háj. — Chladný máj s mokrým červeňom plní stodoly zbožím a senom. — Malý sečeň protiví sa veľkému.*

Okrem latinských a domácich pomenovaní sa v kalendároch vyskytovali aj viacslovné názvy pomenované podľa cirkevných sviatkov typických pre daný mesiac. Napr. kalendár *Tatran* z roku 1861 a kalendár *Pútnik svätovojtešský* z roku 1885 a 1894 uvádzajú tieto názvy: január — *mesiac trojkráľový*, február — *mesiac hromničný*, marec — *mesiac pôstny*, apríl — *mesiac veľkonočný*, máj — *mesiac mariánsky*, jún — *mesiac Božieho Tela*, júl — *mesiac apoštolský* [Tatran], *mesiac Cyrillo-Methodský*, august — *mesiac pútnický* [Tatran], *mesiac svätoštefanský*, september — *mesiac andelský, anjelský*, október — *mesiac ružencový*, november — *mesiac všetkých svätých, mesiac verných zomrelých*, december — *mesiac vianočný*.

Medzinárodné názvy mesiacov pochádzajú z obdobia Rímskej ríše. Pôvodný rímsky rok mal iba desť mesiacov, ale po juliánskej reforme sa kalendárny rok rozšíril o 2 mesiace na súčasných dvanásť mesiacov, a to takto:

január — vznikol vtedy, keď starí Rimania pridali k svojim starým mesiacom ešte dva; január dostal meno podľa boha Jánusa (boh svetla, boh začiatku);

február — meno tohto mesiaca súvisí s istým rímskym zvykom, ktorý pripomína naše veľkonočné šibačky; tento sviatok sa slávil na počesť boha Fannusa — boha plodnosti, úrody a ochrancu stád a roľníkov, februáriu — mesiac očistný, šibačkový;

marec — zo začiatku prvý mesiac, zasvätený bohu Marsovi (boh vojny a roľníctva);

apríl — lat. *aperio* — ďalší, druhý mesiac;

máj — zasvätený bohyni Maji, matke rímskeho boha obchodu Merkúra;

jún — zasvätený bohyni oblohy a manželke Jupitera Junóne;

júl — pôvodne piaty mesiac — *quintilis*, neskôr premenovaný na počesť Gaia Iulia Caesara (bol to mesiac jeho narodenia);

august — pôvodne šiesty mesiac — *sextilis*, po vzniku julánskeho kalendára dostal čestné prímene Augustus, vznešený, svätý, neskorší titul rímskych cisárov;

september — označuje siedmy mesiac (*septem* — sedem);

október — označuje ôsmy mesiac (*octo* — osem);

november — pôvodne deviaty mesiac (*novem* — deväť);

december — pôvodne desiaty mesiac (*decem* — desať).

Pokusy zaviesť domáce slovenské názvy mesiacov sa neujali. Existencia slovenských názvov a ich ústup svedčia o silnom vplyve latinčiny a latinskej kultúry medzi vzdelancami aj medzi obyčajným ľudom. A tak ako v ruštine, bulharčine, maďarčine aj v slovenčine pôvodné národné názvy mesiacov sa postupne vytláčali a nahrádzali medzinárodnými (tzn. latinskými) názvami.

Pomenovania mesiacov slovenskými názvami v minulých storočiach teda vyzeralo takto:

január — *welký sečen* (K 1597), *velkí sečen*, *velkí sečeň* (SNN, DP), *weliký sečen* (HSSJ), *leden*, *hrubí sečeň* (F), *leden* (NK);

február — *malý sečen* (K 1597), *malí sečzen*, *unor* (HSSJ, NK), *unor*, *malí sečeň* (F), *malí sečen*, *malí sečeň* (SNN, DP);

marec — *brezon* (K 1597), *brezen* (HSSJ), *brezeň* (F, SNN, DP), *březen* (NK);

apríl — *dubon* (K 1597), *dubeň* (HSSJ, F), *duben* (NK), *duben*, *dubeň* (SNN, DP);

máj — *mag* (K 1597), *máj* (HSSJ, F), *máy* (NK), *kveten*, *traveň* (SNN, DP);

jún — *turýči* (K 1597), *czerwen* (HSSJ), *čerwen* (NK), *červeň* (F), *lipeň* (SNN, DP);

júl — *m. Sw'etho Yána* (K 1597), *čerwenec* (HSSJ, NK), *čerwenec*, *klaseň* (SNN, DP);

august — *m. Sw'etho Yakuba* (K 1597), *srlen* (HSSJ, NK), *srpeň* (F), *klaseň*, *srpeň* (SNN, DP);

september — *m. Matky Božeg* (K 1597), *žárj* (NK), *žári* (F), *malí rujen* (SNN), *jaseň* (DP);

október — *m. Sw'etho Michala* (K 1597), *rygen*, *rijen* (NK, F), *welkí rujen*

(SNN), *rujeň* (DP);

november — *m. wssech swetých* (K 1597), *listopad* (HSSJ, NK, F, SNN), *studeň* (DP);

december — *m. Sw'cho Ondrege* (K 1597), *prasinec* (HSSJ, NK, F), *prosiňec* (SNN), *studeň* (DP).

Latinské pomenovania mesiacov u nás, ale aj v iných európskych štátoch sa ujali vďaka silnému vplyvu katolíckeho náboženstva, ktoré latinčinu používalo ako jediný bohoslužobný jazyk a aj dorozumievajúci jazyk medzi klérom a šľachtou.

PRAMENE

a/ pramene z archívu Historického slovníka slovenského jazyka

ASL — Antológia staršej slovenskej literatúry. Bratislava: Veda 1964.

DP — Domová pokladnica 1848. (kalendár, D. Lichard, Skalica).

F — Fándly, Juraj: Pilní domajší a poľní hospodár. Bratislava: Tatran 1990.

HK — Hospodárska knižka, podle ktorej hospodár se riditi ma. 18. stor.

HL — Herbár liptovský. 17. stor.

HSSJ — Historický slovník slovenského jazyka. I. — V. zv. Bratislava 1991 — 1995.

K 1597 — Calendarium historicvm..., Witerbergae 1597.

KoB — Komenský, J. A.: Ianua lingvae latinae... (Slovenský rukopisný preklad F. Buľovského z r. 1666).

KS — Kamaldulský slovník. Syllabus dictionarij Latino-Slavonicus. 1763.

NK — Nowý kalendář (tlač Levoča, J. Neubart 1717).

PL — Poznamenanj vžitečného lekárstwy... Banská Bystrica: J. J. Tumler 1787.

PR — Poznámky a rady hygienické, prírodopisné a meteorologické, ekonomické. 18. stor.

SiN — Sinapius-Horčička, D.: Neoforum Latino-Slavonicum. 1678.

SN — Solenghi, K.: Nowy spůsob hedbawneho rucha Vherskeho,... Bratislava, F. A. Patzko 1773.

SNN — Slovenskie národné novini 1845.

VTL — Vocabularium trium lingvarum. Žilina: 1679.

b/

Slovenské národné novini 1845.

DOBŠINSKÝ, Pavol: Slovenské rozprávky. Bratislava: Ikar 1999. 302 s.

Domová pokladnica 1848. (kalendár, D. Lichard, Skalica).

FÁNDLY, Juraj: Pilní domajší a poľní hospodár. Bratislava: Tatran 1990. 498 s.

JUNGMANN, Josef: Slownjk česko-německý. Praha: Měské museum 1835 — 1839.

MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: 1968. 866 s.

PALKOVIČ, Juraj: Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch. I. zv. Praha: 1820, II. zv. Bratislava: 1821.

Pútnik svätovojeťský 1885. (kalendár, M. Medňánsky, Skalica).

Pútnik svätovojeťský 1894. (kalendár, F. O. Matzenauer, Trnava).

Tatran 1861. (kalendár, O. Radlinský).

ZÁTURECKÝ, Adolf Peter: Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. Bratislava: Tatran 1975. 760 s.

LITERATÚRA

GREGOR, Ferenc: Jančovičov slovník a niektoré jeho vzťahy k spisovnej slovenčine. In: Slovenská reč, 1991, roč. 56, s. 3 — 14.

GREGOR, Ferenc: Novšie údaje k dejinám slovenských názvov mesiacov. In: Slovenská reč, 1989, roč. 54, č. 4, s. 215 — 223.

Historický slovník slovenského jazyka. I. zv. (A — J) Bratislava: 1991, 535 s., II. zv. (K — N) Bratislava: 1992, 614 s., III. zv. (O — Pochytka) Bratislava: 1994, 653 s., IV. zv. (Poihrať — Pytlovať), Bratislava: 1995, 581 s., V. zv. (R — Švrkotat'), Bratislava: 2000, 690 s.

JÓNA, Eugen: Štúrovské základy slovenského slovníka. In: Slovenská reč, 1966, roč. 31, s. 75 — 79.

MAJTÁN, Milan: Slovenské názvy mesiacov. In: Kultúra slova, 1970, roč. 4, s. 156 — 158.

PALKOVIČ, Konštantín: O slovenských názvoch mesiacov. Jazykovedné štúdie XII. Red. Š Peciar. Bratislava: Veda 1974, s. 241 — 246.

ROZLIČNOSTI

Podvodné rugby

Názov *rugby* nemá (ani v angličtine) priezračnú jazykovú motiváciu, nie je utvorený na základe nejakého slova s príslušným významom. Rugby je názov mesta vo východnom Warwickshire. Pôvodne sa táto hra označovala ako *rugby football*, t. j. „hra, pri ktorej cieľom je dostať loptu kopaním (preto *football*) alebo nesením do súperovho priestoru“. Ako vyplýva z vymedzenia slovesami *kopať* alebo *nieť*, hra prebieha na vhodne upravenom pozemku, teda na ihrisku. Pri prenesení dejiska tejto hry z pozemného priestoru do vodného priestoru vzniká otázka novej motivácie. Predovšetkým proti motivačnému prvku *zem*, ktorý sa v pomenovaní hry často vynecháva ako samozrejímavý, objavuje sa ako motivačný prvok slovo *voda*.

A tu je viacero možností. Podľa vzoru *vodné pólo*, ktoré sa hrá vo vode, mohli by sme vytvoriť názov *vodné rugby*. Podľa našej mienky by takéto pomenovanie bolo dostatočne priezračné a jednoznačné.

Ak sa má však zdôrazniť, že táto herná činnosť prebieha nie pristo vo vode (v

ktorej sú hráči plavcami), ale pod vodou a hráčmi sú potápači, ponúka sa na vyjadrenie tejto motivácie prídavné meno *podvodný*, utvorené tak ako *podzemný*.

Prídavné meno *podvodný* však často vyvoláva námietky pre svoju dvojnásobnosť. Znamená nielen „jestvujúci pod vodou“, ale aj „týkajúci sa podvodu, podvádzajúci“. V skutočnosti tu ide o homonymá odlišené predovšetkým svojou slovo tvornou štruktúrou. Kým prvé slovo *podvodný* interpretujeme ako zložené z predpony *pod-*, základového podstatného mena *voda* a adjektívnej prípony *-ný*, druhé slovo *podvodný* interpretujeme ako zložené zo základového slova *podvod* (a to je už odvodené od slovesa *podviesť*, *podvádzať*) a adjektívnej prípony *-ný*.

V snahe vyhnúť sa tejto dvojnásobnosti a najmä výkladu naznačujúcemu, že ide o podvádzanie, navrhuje sa prídavné meno *podhladinový*. V tomto prípade je motivácia zreteľná, ide o vec, resp. dej pod hladinou. Ale treba vziať do úvahy, že táto motivácia je príliš odborná, odbornícka a je dosť ďaleko od anglického pôvodného znenia *underwater rugby*.

Možno však nastoliť aj otázku, prirodzene, nie celkom odbornú, či by sa takéto podhladinové rugby nemohlo označovať aj ako *potápačské rugby*, alebo radšej ako celkom neodborne motivované *vodné rugby*, ako sme už naznačili v úvode.

Ján Horecký

SPRÁVY A POSUDKY

Osemdesiatnička Marta Marsinová

V máji tohto roka sa PhDr. Marta Marsinová dožila osemdesiatich rokov. Nie síce v plnom fyzickom zdraví (po vážnom úraze), ale vďaka svojmu duchovnému založeniu nepochybne v dobrej duševnej pohode. Narodila sa 11. mája 1922 v Žiline. Po štúdiu slovenčiny, nemčiny a všeobecnej jazykovedy na Filozofickej fakulte UK v Bratislave v rokoch 1940 — 1945 tri roky vyučovala na gymnáziu v Banskej Bystrici, ďalšie tri roky (1948 — 1950) pracovala ako referentka Jazykového odboru Maticy

slovenskej v Martine. Jej vedecká kariéra sa začala vlastne až r. 1950 nástupom do Jazykovedného ústavu SAVU, predchodcu Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Rýchlo sa začlenila do lexikografického kolektívu a s prestávkami v r. 1951 — 1953 a 1959 — 1968, vynútenými politickým prenasledovaním, tu pracovala až do svojho odchodu do dôchodku r. 1980. O jej celoživotnej orientácii na výskum súčasného spisovného jazyka podávajú svedectvo bibliografické záznamy od r. 1943, resp. sústavnejšie od r. 1948.

Meno M. Marsinovej ako spoluautorky sa objavuje v dvoch zväzkoch Slovníka slovenského jazyka (2. a 3. zväzok), v Česko-slovenskom slovníku i v Krátkom slovníku slovenského jazyka. V období od r. 1959 do 1981 sú záznamy veľmi zriedkavé, lebo M. Marsinová bola na vyšší politický nátlak vyradená z vedeckej práce v ústave.

Slovníkárská prax — ako je už dávnu tradíciou v Jazykovednom ústave — bola spoľahlivým učiteľom a sprievodcom po širokom poli súčasnej spisovnej slovenčiny, ale aj ukazovateľom nie celkom uspokojivo spracovaných a spracúvaných častí slovenskej gramatiky a lexikografie. Je prirodzené, že sa venovala najmä problematike tvorenia slov a v tejto oblasti položila základy podrobného spracovania slovíes. Vytvorila tak pendant k Horeckého štúdiám v oblasti podstatného mena a prídavného mena, lebo J. Horecký — zaťažený orientáciou na spracúvanie odbornej terminológie — venoval slovesám menšiu pozornosť. K jej základným derivatologickým prácam patrí rozsiahla štúdia *Slovesá z prídavných mien v slovenčine* publikovaná v 3. zväzku Jazykovedných štúdií r. 1958. Východiskom jej bádania v tejto oblasti je základné členenie na činnostné a stavové slovesá a vymedzenie predovšetkým sémantických typov doplnených aj formálnymi charakteristikami. Primeranú pozornosť venovala aj okrajovým typom a citlivo upozorňovala aj na odchýlky od vtedajšej normy. K teoretickým otázkam sa vrátila aj v štúdiu o fázovosti slovíes a jej vplyve na odvodzovanie nových slovíes. Nemožno nepripomenúť aj niektoré ďalšie štúdie so slovesnou problematikou, napr. štúdiu o slovesách s odlukovým významom v diele A. Matušku.

Svoje bohaté materiálové vedomosti vedela M. Marsinová využívať aj v drobnejších štúdiách a poznámkach pre potreby jazykovej praxe. Typickým príkladom v tomto smere je rozbor adjektív a adverbíí typu *benkovský/benkovsky* v diele A. Matušku (to bol jej obľúbený autor), ale aj mnohé širšie koncipované „rozličnosti“, v ktorých vždy kládla dôraz na vyjadrovacie potreby a na spresňovanie používaných

výrazov.

M. Marsinová sa prvého hodnotiaceho príspevku, ako to býva pri jubilentoch, dožila až pri svojej sedemdesiatke r. 1992, a to z pera K. Buzássyovej v Slovenskej reči. Tam možno nájsť aj súpis jubilantkiných prác od Ľ. Dvonča. Z bibliografických záznamov v Dvončových bibliografických súpisoch vyniká celkový profil jubilantky. Zaujímavé je, že tento profil sa završuje jediným záznamom z roku 1988, a to rozpisom jej drobných príspevkov v publikácii M. Pisárčikovej a kol. *Jazyková poradňa odpovedá*. Aj týchto dvadsať položiek výstižne poukazuje na všeobecnú orientáciu M. Marsinovej a na jej zaradenie do generácie 1920 (od G. Horáka 1919 cez J. Horeckého 1920, J. Mistríka 1921 a J. Oravca 1922).

Aj v mene tejto generácie (jej doteraz žijúcich členov), ale aj v mene všetkých kolegov a priateľov želáme našej novej osemdesiatničke dobrú duševnú pohodu a obnovenie fyzických síl.

Ján Horecký

Vedecká konferencia venovaná tvorbe Kláry Jarunkovej

26. apríla 2002 sa na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave uskutočnila vedecká konferencia o diele poprednej súčasnej slovenskej spisovateľky, autorky diel určených najmä deťom a mládeži, Kláry Jarunkovej. Podujatie zorganizovala Katedra slovenskej literatúry a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty UK a Bibiana, medzinárodný dom umenia pre deti, pri príležitosti autorkinho osemdesiatročného životného jubilea. Na konferencii sa zúčastnili literárni vedci a jazykovedci z bratislavskej Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského, z Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, z Fakulty humanitných vied Prešovskej univerzity, z Univerzity svätého Cyrila a Metoda v Trnave, z Ústavu slovenskej literatúry SAV, z Bibiany a z ďalších kultúrnych ustanovizní, ako aj študenti bratislavskej fakulty.

V úvodnom referáte O. Sliacky (Pedagogická fakulta UK) podal charakteristické znaky literárneho diela K. Jarunkovej a charakterizoval jej miesto v slovenskom

literárnom procese v druhej polovici 20. storočia. V nasledujúcom referáte V. Marčok (Pedagogická fakulta UK) na pozadí literárneho diela autorky sledoval obraz mladého jednotlivca ako predpokladu plnohodnotného človeka v Jarunkovej tvorbe. M. Baloghová (Mladé letá) predstavila edičnú aktivitu vydavateľstva Mladé letá v súvislosti s dielami K. Jarunkovej. Okrem iného uviedla údaj, podľa ktorého len v tomto vydavateľstve vyšlo dovedna 394 000 výtlačkov jej kníh.

V druhom tematickom celku V. Petřík (Ústav slovenskej literatúry SAV) na pozadí cestopisných kníh *Pár krokov po Brazílii* a *Obrázky z ostrova*, ako aj románu *Stretnutie s nezvestným* analyzoval tému domov a svet v tvorbe K. Jarunkovej. Zdôraznil jej myšlienku *Doma žiť, svet poznávať*. M. Jurčo (Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici) si podrobne všimol umelecké postupy K. Jarunkovej v umelecko-náučnej rozprávke *Deti slnka*, ktorá je spomedzi jej diel skôr na okraji záujmu. J. Kačala (Pedagogická fakulta UK) vo svojom referáte hovoril o jazyku a štýle Jarunkovej diel a vyzdvihol charakteristické znaky jej jazyka, ktorými si získala osobitné miesto vo vývine slovenského literárneho jazyka v druhej polovici 20. storočia. A. Osifová (Pedagogická fakulta UK) sa venovala rozboru špecifickej slovnej zásoby v Jarunkovej diele *Stretnutie s nezvestným*. Predpoludňajší program konferencie uzavrela B. Brathová (Bibiana), ktorá sa v referáte o vzťahu slova a obrazu zaoberala výtvarnou stránkou Jarunkovej diel a predstavila ilustrácie jednotlivých vydání.

Na začiatku popoludňajšieho programu jubilujúcu spisovateľku pozdravil dekan Pedagogickej fakulty UK M. Zelina a študentka odboru špeciálna pedagogika, ktorá sa spisovateľke prihovarila v mene študentov Pedagogickej fakulty UK posunkovou rečou s pomocou prekladateľky.

V záverečnom tematickom celku zazneli ešte štyri referáty: Ľ. Kepštová (Literárne informačné centrum) sa zaoberala tematickou a jazykovou stránkou Jarunkovej *Hrdinského zápisníka* a pripomenula, že toto kedysi obľúbené dielo po novembri 1989 vôbec nevychádza. E. Nemcová (Filozofická fakulta Univerzity svätého Cyrila a Metoda v Trnave) sa zamýšľala nad otázkou, či humor Jarunkovej *Hrdinského zápisníka* je ešte stále aktuálny; aj reakcie účastníkov konferencie na úryvky citované z knihy naznačovali, že na uvedenú otázku je iba jedna odpoveď: kladná. Z. Stanislavová (Fakulta humanitných vied Prešovskej univerzity v Prešove) bližšie analyzovala detskú prózu K. Jarunkovej. Na záver E. Tkáčiková (Pedagogická fakulta UK) pripomenula poučenú a zainteresovanú interpretáciu Jarunkovej diela z

pera J. Nogeho v jeho knihe *Próza Kláry Jarunkovej* z r. 1978.

Záverečné slovo patrilo hlavnému organizátorovi konferencie O. Sliackemu, ktorý vysoko zhodnotil tematické zacielenie a umelecké kvality diela K. Jarunkovej a autorku označil za jednu z najvýznamnejších tvorcov literatúry pre deti a mládež v súčasnosti vôbec.

Texty prednesených referátov a príspevkov za príspevia Bibiany, medzinárodného domu umenia pre deti, vyjdú v osobitnom čísle časopisu Bibiana.

Ján Kačala

Príspevok k zveľaďovaniu anatomického názvoslovia

[HOLOMÁŇOVÁ, A. — BRUCKNEROVÁ, I.: Srdcovocievna sústava. Anatomické názvy. Latinsko-anglicko-slovenský slovník. Bratislava: Vydavateľstvo Elán 2000. 68 s.]

Názvoslovná príručka *Anatomické názvoslovie* (ďalej AN) vyšla pred štyridsiatimi rokmi a v čase vydania patrila medzi publikácie dôstojne reprezentujúce úsilie odborníkov z oblasti medicíny a pracovníkov terminologického oddelenia v akademickom jazykovednom ústave. Dodnes je táto publikácia základom, na ktorom musia stavať alebo s ktorým sa musia vyrovnávať ďalšie práce rozširujúce tento základ o nové anatomické názvy. Ich potrebu vyvoláva neprestajný pokrok a výsledky výskumu v medicínskych vedách a odboroch. Pokiaľ ide o príručku *Srdcovocievna sústava*, je to chirurgia srdca, ktorá sa úspešne rozvíja aj na Slovensku a ktorá stimulovala aj vydanie tejto špeciálnej anatomickej príručky. Jej zostavovatelia vyhlasujú: „Pri prekladaní sme sa pridržiavali slovenského Anatomického názvoslovia (1962) aj napriek tomu, že v niektorých prípadoch sú slovenské pojmy kľčovité, neprirodzené“ (s. 5). Škoda, že sa kľčovitosť a neprirodzenosť slovenských názvov (nie pojmov) neilustrovala porovnaním konkrétnych latinských a slovenských názvov, aby sa opodstatnenosť a pravdivosť uvedeného tvrdenia naozaj potvrdila. Veď slovenské názvy sú často kalkom latinských názvov. Myslí sa tu najmä na zložené

adjektíva, ktorých výskyt je v porovnaní s inými názvosloviami naozaj vysoký, čo môže vyvolávať dojem umelosti. K tomu však treba poznamenať, že práve kalkované zložené adjektíva umožňujú riešiť aktuálne pomenovacie úlohy v slovenskom anatomickom názvosloví.

Spomedzi zložených adjektív sa v obidvoch uvedených názvoslovných príručkách najviac používajú adjektíva, ako *prieduškovosrdcovníkový*, *lôžkovokolienkovitý*, *bubienkovokrčnicový* atď. Sú to ekvivalenty latinských zloženín *bronchopericardiacus*, *thalamogemiculatus*, *caroticotympanicus*. V posudzovanom názvosloví sa v niekoľkých prípadoch upustilo od tohto spôsobu a zaviedli sa podoby typu *ľavá predstierkovo žalúdočná tepna* (s. 40). Nie je jasné, prečo sa postupuje takto, keď v latinskej predlohe je zloženina *gastromentalis* (teda jedno slovo) a keď sa tento typ zloženín v AN bezvýnimočne prekladá (kalkuje) ako jedno slovo (porov. napr. *vena gastroepiploica dextra* — *pravá žalúdkovopredstierková žila*). V AN sa termíny s jazykovou štruktúrou *pravá žalúdočná predstierková žila* nenachádzajú. Domnievame sa, že sa nemuseli zaviesť ani do novej príručky dopĺňajúcej základné anatomické názvy.

Osihotené je zložené prídavné meno *ramenohlavový* (*ramenohlavová žila*, s. 38). Vzhľadom na iné prípady (porov. *bedrovodriekový*, nie *bedrodriekový* — *bedrovodrieková tepna*, s. 31) predpokladá sa aj očakáva skôr podoba *ramenovohlavový*. Rovnako osihotené a zároveň nesystémové sú názvy, v ktorých sa vyskytuje predložka *pre*. Ide o dva názvy: *vetvy pre detskú žľazu* (lat. *rami thymici*, s. 25) a *vetvy pre ganglion trigeminale* (lat. *rami ganglionares trigeminales*, s. 19). V latinskom názve sa predložka nevyskytuje a v AN sa uplatňuje genitív príslušnosti (porov. *krkvy dúhovky*, *jazyček mozočka*, *kanál koreňa zuba*), preto nič nebránilo zavedeniu názvu *vetvy detskej žľazy*. V názve *vetvy pre ganglion trigeminale* okrem predložky priťahuje pozornosť nepreložené spojenie slov *ganglion trigeminale*. Tu prichodí do úvahy napr. názov *vetvy trojitého ganglionu*. Predpokladáme, že pri zavádzaní podoby *vetvy pre ganglion trigeminale* zohral istú (možno rozhodujúcu) úlohu anglický názov *branches to trigeminal ganglion*. Pri ustaľovaní akéhokoľvek slovenského názvoslovia však nie je nevyhnutné mechanicky kopírovať cudziu predlohu. Platí to aj o neočakávanej podobe názvu *hraničná brázda cordis* (s. 11), pri ktorom sa latinská aj anglická podoba úplne zhodujú (*sulcus terminalis cordis*). Keďže slovenské pomenovanie orgánu regulujúceho krvný obeh má aj v bežnej reči, aj v oficiálnom anatomickom názvosloví podobu *srdce*, problematický názov mal

(mohol) mať podobu *hraničná brázda srdca*.

V názve *subendokardiové vetvy* (s. 13) prídavné meno má mať zakončenie *-ový*, nie *-iový*. Súvisí to s odvodzovacím základom *endokard* — neustálila sa totiž podoba *endokardium*. Na porovnanie možno uviesť prídavné meno *myokardový* (od substantíva *myokard*). V názvoch s prídavným menom *prídatný* (*prídatná vetva* — *ramus accessorius*, s. 18; *prídatná zapchávajúca tepna* — *arteria obduratoria accessoria*, s. 33) bolo treba zvážiť použitie tohto prídavného mena. Je pravda, že AN ho uvádza ako ekvivalent latinského *accessorius*, v tom istom názvosloví však lat. *accessorius* môže mať aj slovenský ekvivalent *vedľajší*. Okrem toho Slovník slovenského jazyka vydaný krátko po publikovaní AN kvalifikuje prídavné meno *prídatný* ako zriedkavé a najnovšie Pravidlá slovenského pravopisu a Krátky slovník slovenského jazyka ho už ani neuvádzajú. V súčasnom slovenskom názvosloví — nielen anatomickom — možno počítať len s podobou *prídavný*: *prídavná nádrž*, *prídavné kovy*, *prídavné korene* atď.

Do textu publikácie *Srdcovocievna sústava* vkĺzli niektoré pravopisné chyby. Týkajú sa kvantity slov *puzdro*, *puzdrový*, *hlúza* (na s. 21, 45 sa uvádzajú chybné podoby *púzdro*, *púzdrový*, *hlúza*) a zaobchádzania s interpunkčnými znamienkami. V nezhode s pravidlami o písaní čiarky sú takéto prípady: *ľavá polmesiačkovitá chlopňa*, (*chlopňa ľavej vencovitej tepny*); *Slezinová žila*, (*Slezinová žila*). Uvedené prípady sú na s. 12 a 48, ďalšie podobné na s. 26, 30, 33, 35, čo poukazuje na to, že nejde o náhodnú nepozornosť. Chyba je v nevhodnej kumulácii dvoch interpunkčných znamienok — písanie čiarky pred zátvorkou pravopisné pravidlá nepripúšťajú. Celkom nepochopiteľné sú názvoslovné položky, kde sa uvádza ten istý názov v zátvorke ako pred zátvorkou: *krčná priečna tepna*, (*krčná priečna tepna*) na s. 25 a ďalších stranách.

Ešte sa žiada uviesť niekoľko poznámok k textu o koncepcii slovníka (s. 5). Operuje sa v ňom s termínmi *synonymum*, *alternatívny názov*, *nekonštantný útvar*, ale nevysvetľuje sa rozdiel medzi nimi. V teórii terminológie, v lexikológii aj v lexikografii sa doteraz vystačilo s termínom *synonymum*. Napriek tomu, že sa uvádzajú príklady, nie je jasné, prečo sa dvojica *arteria lienalis*, *arteria splenica* pokladajú za synonymá a dvojica *foramen ovale cordis*, *ductus arteriosus* za alternatívne názvy. Porovnanie slovenskej anatomickej nomenklatúry s latinskou a anglickou nevyznieva pre slovenské názvy veľmi priaznivo, veď podľa autoriek „latinské názvy sú jednoznačné“ a anglické „výstižné, krátke, jednoduché“. Slovenské

zrejme takéto vlastnosti nemajú. Aj tu chýba krátky rozbor dvoch-troch názvov, ktorým by sa apodiktickosť tvrdenia podporila. Nie je ťažké dokázať, že slovenské anatomické názvy v AN aj v posudzovanej príručke majú rovnakú kvalitu ako latinské a anglické. V porovnaní s anglickými majú dokonca prednosť v tom, že sú utvorené z vlastných domácich zdrojov, kým anglické sú zväčša iba hláskovou úpravou latinských názvov.

Názvoslovná príručka *Srdcovocievna sústava* sa člení na dva základné oddiely: *1. súbor anatomických názvov systematicky usporiadaných podľa vecných kritérií, 2. abecedný register latinských názvov*. Keďže systematická časť obsahuje nielen latinské, ale aj anglické a slovenské názvy, mal sa vypracovať aj anglický a slovenský abecedný register, ako to býva vo viacjazyčných terminologických slovníkoch a názvoslovných normách. Ak niekto pozná latinský názov, ľahko zistí jeho anglický a slovenský ekvivalent. Ale ak pozná iba slovenský alebo anglický názov a chce poznať jeho latinský ekvivalent, príručka mu v tom veľmi nepomôže. Abecedné registre nie sú zbytočnosť, ako sa nazdávajú sporiví vydavatelia. Sú to kľúče, ktorými sa odomyká celý systematicky usporiadaný viacjazyčný súbor názvov.

Slovníková príručka *Srdcovocievna sústava* je dobrá názvoslovná pomôcka zveľaďujúca slovenské anatomické názvoslovie. S prihliadnutím na predchádzajúce poznámky sa takéto konštatovanie môže javiť ako protirečivé. Nie je to tak. Príručka obsahuje „takmer 1 200 názvov“ (s. 5) a tieto poznámky a pripomienky sa týkajú malého percenta uvádzaných názvov. Okrem toho potrebná úprava nepredstavuje nijakú neprekonateľnú bariéru.

Ivan Masár

Slovenčina v austrálskej konverzačnej príručke jazykov východnej Európy

[Eastern Europe Phrasebook. Victoria: Lonely Planet 2001. 546 s.]

Zdá sa, že je naozaj márne presviedčať Američanov či príslušníkov iných štátov vzdialených zemepisných širok aj dĺžok, aby rešpektovali naše zatriedenie do strednej

Európy. Ak si nás pri niektorých príležitostiach v tom ďalekom svete aj všimnú, pripíšu nám prinajlepšom len polohu vo východnej Európe. Tak je to aj v najnovšej konverzačnej príručke, ktorú vo vreckovom formáte už v 3. vydaní ponúklo na knižný trh medzinárodné austrálske vydavateľstvo Lonely planet pod názvom *Eastern Europe Phrasebook*. Do východoeurópskej skupiny sa tu slovenčina dostala spolu s albánčinou, bulharčinou, chorvátčinou, češtinou, maďarčinou, macedónčinou, poľštinou, rumunčinou, srbčinou a slovinčinou. Je to praktická príručka určená predovšetkým pre tých anglicky hovoriacich, ktorí sa ocitnú v krajine, kde sa hovorí niektorým z uvedených jazykov.

Slovenčina sa spracúva na päťdesiatich stranách príručky (s. 459 — 510), ktorých autorkou, resp. osobou, ktorá túto kapitolu upravila, je Katarína Steinerová. O tejto autorke vieme len to, že je prekladateľkou a tlmočnicou češtiny, nemčiny a slovenčiny v Sydney, nateraz v slobodnom zamestnaní.

Kapitoly venované spomenutým jedenástim jazykom majú rovnakú kompozíciu. Je vcelku dobre premyslená a z predchádzajúcich vydaní aj preverená, sprostredkúva naozaj najdôležitejšie informácie pre cudzincov o príslušnom jazyku a o príslušnej krajine. Ako prvé sa uvádzajú základné encyklopedické informácie o danom jazyku, o spôsobe výslovnosti, o gestách a gestikulácii (body language) jej nositeľov a pod. O slovenčine sa informuje, že patrí do západnej skupiny slovanských jazykov a že je spisovným jazykom (standard language) šiestich miliónov obyvateľov Slovenska a takmer dvoch miliónov ľudí žijúcich za hranicami Slovenska. Slovenčina sa podľa tohto výkladu utvárala v čase od 9. po 15. storočie, čo sa spája s rozvojom slovenskej kultúry v časoch, keď na území Slovenska, ale aj v okolitých oblastiach dominovala v náboženskej, administratívnej a literárnej sfére latinčina. V 17. storočí, keď Slovensko tvorilo hranicu kresťanskej Európy, boli, ako sa tu píše, po prvý raz opísané aj princípy slovenčiny. Slovensko však nemalo jednotný spisovný jazyk do polovice 19. storočia, do času národného obrodzenia.

Jazykom, ktorý sa najviac podobá na slovenčinu, je čeština. Nie je to nič prekvapujúce, hovorí K. Steinerová, lebo úzke zväzky Slovenska a Čiech sa datujú od 9. storočia, od čias Veľkomoravskej ríše, kde sa používal spoločný jazyk staroslovenčina. Hoci súčasná slovenčina a súčasná čeština sú navzájom zrozumiteľné, vonkoncom ich neodporúča zamieňať. Upozorňuje sa na to, že na teritóriu jedného i druhého jazyka sa vyskytujú mnohé regionálne dialekty. Súčasný i minulý vývoj spôsobili, že napr. východoslovenské nárečie má aj dnes bližšie k

západnej ukrajinčine než k spisovnej češtine.

Čo sa týka výslovnosti, uvádza sa, že v slovenčine sa hlásky píšu v zásade tak, ako sa vyslovujú. Pravopis nie je zložitý, veď sa používajú len štyri diakritické znamienka, z čoho diakritika hlások *ä* a *ô* sa obmedzuje len na tieto jedinečné grafémy. Ako však vidieť, nie je celkom jednoduché zachytiť pre anglojazyčných používateľov znenie slovenských hlások. Uvedme niekoľko príkladov: Znenie frázy *Hovoríte po anglicky?* sa v transkripčnom zápise tejto publikácie zaznačuje takto: *hovoh-ree-tyeh poh ahnglits-kih?* Fráza *Koľko je hodín* má zasa takúto podobu *kolykoh yeh hoh-dyeen?* *Ďakujem veľmi pekne* sa prepisuje ako *dyakuh-yem vely-mih pekneh.* *Číslo cestovného pasu* sa zapisuje takto: *cheesloh ces-tohv-nairhoh pahsuh,* autobus ako *owtoh-bus,* fráza *Dá sa tu niekde ísť počúvať ľudovú hudbu?* *daa sah tuh nyieh-gdyeh easty pochoo-vaty lyudoh-woo hoodbuh?* Je to celkom dômyselná transkripcia využívajúca „čítacie“ návyky anglojazyčných hovoriacich, ktorí nemusia mať nijaké základy jazykov strednej a východnej Európy. Neprekvapuje pritom, že transkripčné zásady nie sú celkom jednotné pre všetky spracúvané jazyky (v niektorých sa prejavuje redukcia, v iných melodický prízvuk a pod.). Aj v slovenčine sú však niektoré zápisy prekvapujúce: napr. fráza *Aké máte záujmy* zapisuje sa vo forme *a-keeh maatyieh zaau-yee-mih?*

Ďalej sa tu informuje o prízvuku, ktorý je v slovenčine na prvej slabike slov. Tvrdí sa však o ňom, že je „slabší ako v iných jazykoch“. Nezabudlo sa ani na tzv. rytmické krátenie, čo je podľa autorky spolu s melodickosťou slovenčiny hlavný dôvod, prečo Slováci hovoria o svojom jazyku s láskou (lovingly) ako o ľubozvučnej slovenčine (sweet sounding Slovak).

O jazyku tela sa môžeme dozvedieť, že Slováci nemajú vo svojej gestikulácii nič zvláštne, čím by sa líšili od iných obyvateľov „východnej Európy“. V súvislosti s jedlami sa hovorí, že ich názvy mnohokrát neprezrádzajú, o aký pokrm vlastne ide. Vysvetľuje sa tu, čo sa vlastne skrýva pod názvami *španielsky vtáčik* či *moravský vrabec*. Máme však dojem, že pri výklade o znamenitých jedlách *Katúv šleh* a *Tajemstvo* autorka zablúdila do Čiech alebo aspoň na Moravu. Je pravda, že aj Slováci sa na niektoré jedlá musia v reštauráciách pýtať, čo to je. Domnievame sa však, že príklady na takéto jedlá, ktoré sa tu uvádzajú, nie sú volené šťastne. *Meč kráľa Jirího*, *Tajemství Petra Voka*, *Bašta nadlesního Karáaska*, *Kotlík rytíře* by mohli mať v ponuke na jedálnych lístkoch najskôr iba ak v českých reštauráciách na Slovensku. Autorka sa dostáva na správnu koľaj zasa tam, kde referuje o alkoholických nápojoch, ktoré sa

ponúkajú na Slovensku: o vínach, ktoré sú „dobré až vynikajúce a lacné“. Odporúča sa ochutnať aj *demänovku* a *slivovicu* i *grog*, pri ktorých sa prezrádza aj zloženie. Uvádzajú sa tu naozaj v dobrom výbere slová a frázy, ktoré sú potrebné nielen pri jedení a pití v reštauráciách, ale aj na návšteve kultúrnych a športových podujatí, v obchodoch, na trhoch, u lekára, na pošte, pri telefonovaní atď., aby sa nakoniec uviedli výrazy a frázy potrebné v núdzových situáciách, ako napr. *Pomóc! Zloděj! Zavolajte záchranku (políciu), Chod'te preč! Zavolám políciu. Nevyznám sa tu. Kde sú tu záchody? Ukradli mi... Ja som to neurobil* a pod. Nie je to azda preto, že by pri návšteve Slovenska hrozili vo zvýšenej miere takéto situácie, ale preto, že na všetko treba byť pripravený (táto téma je súčasťou opisu všetkých jazykov).

Ako vidieť aj podľa aktivít západných knižných vydavateľstiev, záujem o cudzie jazyky, exotické nevynímajúc, sa v našom čase, v čase zintenzívňujúcich sa medzikultúrnych a medzinárodných kontaktov ešte zvyšuje. Konverzačná príručka *Eastern Europe Phrasebook* môže prispieť k lepšiemu poznaniu i zblíženiu ľudí a ich jazykov aj z odľahlých kútov zemegule a byť dobrým pomocníkom vo všetkých spomínaných krajinách, Slovensko nevynímajúc.

Slavomír Ondrejovič

Harry Potter a kameň mudrcov

|ROWLINGOVÁ, J. K. Harry Potter. 1. Kameň mudrcov. Prel. J. Petrikovičová. Bratislava: IKAR 2000. 318 s. |

Nájsť vhodný, primeraný a výstižný ekvivalent na pomenovanie exotických reálií patrí k najťažším orieškom prekladateľského umenia. V krajnom prípade sa tu nehľadá ekvivalent v cieľovom jazyku, ale berie sa pôvodný, „exotický“ názov s prípadnou vysvetľujúcou poznámkou. Sú to všeobecne známe príklady, ako *sombrero* a *džunka*.

Riešenie je zložitejšie a vyžaduje isté jazykovedné vedomosti prekladateľa, ak ide o fiktívne reálie, ktorých pomenovanie utvoril autor v pôvodnom jazyku, ako to je

v preklade Harryho Pottera. Celý tento svet je fiktívny, hoci jeho jazykové vyjadrenie je založené na angličtine. Preklad anglických pomenovaní by nemal robiť ťažkosti, keby prekladateľ mohol fiktívne reálie pomenovať prostriedkami cieľového jazyka, keby ich pomenovania mohol jednoducho kalkovať. To však vyžaduje vypátranie pôvodnej motivácie a nie vždy je jednoduché nájsť zreteľnú a uspokojivú motiváciu.

V preklade Harryho Pottera je príkladom úspešného kalkovania celý nominačný systém hry *quidditch*. Sám názov hry je nezrozumiteľný, preto sa prekladateľka uchýlila k analogickému, obraznému pomenovaniu. Podľa vzoru *futbal*, angl. *football*, resp. *handball*, *basketball* ako onomaziologickú bázu využíva príponu *-bal* (v adaptovanej podobe) a ako onomaziologický príznak berie pomenovanie typického nástroja na zametanie — *metlu*. Podoba *metlobal* síce nevystihuje fakt, že metla tu nie je prostriedkom na vlastné hranie, na udieranie do lopty (tá sa prehadzuje ručne), ale iba nositeľom hráčov (asi ako kôň v póle). Ale v miere prípustnej fantázie je takéto pomenovanie dosť výstižné. Pomenovania hráčov sú utvorené od sloviess príponou *-č*, resp. *-ca*. Sú to *beater* — *odrážač*, *chaser* — *triafač* (vhodnejšie by bolo azda *strelec*), *keeper* — *strážca* (aj tu by bolo vhodnejšie *obranca*). Výstižný je aj názov *stíhač* — *seeker*. Názorné sú pomenovania lôpt utvorené príponou *-ačka*, napr. *bludger* — *odrážačka*. Bez priamej motivácie je utvorený názov *quaffle* — *prehadzovačka*, odkazuje však skôr na činnosť prehadzovania, nie na vec, ktorá sa prehadzuje. Isté pochybnosti vyvoláva názov *ohnivá strela* za *golden snitch*. Základ *strela* tu je síce primeraný, ale prívlastok *ohnivý* mierne zavádza, keďže vlastne ide o zlatú loptičku.

Vhodnosť celého systému týchto pomenovaní sa dobre preukazuje v komentári k zápasu v metlobale (s. 192 — 178), ktorý aj inak patrí k štylisticky dobre zvládnutým pasážam.

Menej vydarený a dosť problematický je systém pomenovaní čarodejníckej školy. Samo pomenovanie *Rokfortská stredná škola čarodejnícka* je vhodným priblížením k nášmu typu *Stredná škola odevnícka*, hoci prívlastok *stredná* nie je bežný v angličtine. To však súvisí s rozdielnosťou celého školského systému. Neprekáža ani prevod spojenia *of Withcraft and Wizzardy* prívlastkom *čarodejnícka*. Zato však prekvapuje „domicil“ *rokfortská* namiesto *Hogartská*, najviac aj preto, že u nás je pomerne známa obec *Roquefort* vo Francúzsku, povestná výrobou syra *roqfortu*.

Sotva však možno anglický názov *house* nahradiť pomenovaním *fakulta*. V

našom jazykovom prostredí je pomenovanie *fakulta* spojené s predstavou špecializovanej zložky vysokej školy, nikdy nie strednej. Náplňou tejto špecializovanej zložky je špeciálny vedný, resp. aspoň študijný odbor. Poukazujú na to názvy ako *filozofická fakulta, právnická fakulta, farmaceutická fakulta, fakulta manažmentu, fakulta informatiky*. O takúto špecializáciu na čarodejníckej škole zrejme nejde. Tu sa v daných „domoch“ združujú (a sú tam ubytované) isté skupiny študentov, formované podľa istých (tajomných) kritérií, resp. podľa rozhodnutia triediaceho (testovacieho) klobúka. Vhodnejšie by tu azda bolo pomenovanie *skupina, oddelenie*. Pre tieto dôvody nemožno hovoriť ani o *fakultnom klube* (čo je inak dobrý prevod angl. *common room*), ani o zadelení študentov do fakúlt. Sám opis tohto zadenia naznačuje, že ide skôr o formovanie podľa individuálnych schopností, možno aj záujmov uchádzača.

Osobitný problém a tvrdý oriešok pre prekladateľa predstavujú názvy týchto „fakúlt“, domov či oddelení. V anglickej podobe sa tu využívajú dosť umelo utvorené pomenovania bez zreteľnej motivácie. Táto nezreteľnosť je ešte výraznejšia v slovenských ekvivalentoch. Sú tu názvy: *Gryffindor — Chrabromil, Hufflepuf — Bifl'omor, Ravenclaw — Bystrohlav, Slytherin — Slizolin*.

V angl. názve *Gryffindor* sa dosť nezreteľne využíva motivácia názvom bájneho vtáka Grifa (kedysi sa u nás označoval ako vták Noh), ktorý mal hlavu orla, ale telo leva. V názve *Hufflepuf* možno nájsť sloveso *huffle* vo význame „piť, slopať“, *raven* v názve *Ravenclaw* je havran, ktorý má pazúry (*claw*), *sly* odkazuje na prefikanosť, chytráctvo. Ani jeden z uvedených významov sa ani len v náznaku neuplatňuje v slovenských ekvivalentoch.

Podľa našej mienky by bolo výstižnejšie nazvať fakulty oddeleniami a pomenovať ich podľa charakteristických vlastností pridelených študentov. Mohli by to byť napr. *skúmvavci, šprtáci, hľadači, dravci, pažravci*.

K ďalším základným problémom pri prekladaní patrí spôsob, ako zachovať pôvodný štýlový a stylistický charakter diela. Najbežnejší spôsob je, ako je dobre známe, proti slovám v origináli stavať rovnako štýlovo charakterizované ekvivalenty v cieľovom jazyku. Ak je teda celkové podanie v Harrym Potterovi vcelku bez používania stylisticky podfarbených prostriedkov, treba tento spôsob zachovať aj v preklade. Možno povedať, že tento princíp sa v recenzovanom preklade vcelku zachováva. Len miestami sa zisťuje mierny posun k hovorovosti. Tento posun sa

dosahuje napr. tým, že proti neutrálnemu slovu *boy* sa kladie hovorové slovo *chalan*, proti *company* slovo *parták* (treba pripomenúť, že toto slovo je bežné nie medzi mládežou, ale skôr medzi robotníkmi). Väčší posun nastáva, keď sa namiesto *money* používa ekvivalent *prachy*, alebo ešte expresívnejšie *prašule*. Iný charakter dostáva preklad, ak sa použijú slová ako *študák*, *kamoš*, *pokecat'*, zbytočné zdôraznenie expresívnosti sa dosahuje slovami ako *fungl nový*, *foter*. Nie celkom štýlovo odôvodnené je použitie takých typicky českých výrazov ako *díky* (napr. vo vete *Díky, Ron, netreba, šecker hravo zvládam*), slov *bracho* a *bracháč*, výraz prekvapenia *ty brd'o*, oslovenie *ty pako* a pod. Osobitne tu treba pripomenúť slovo *mukl*, ktoré sa používa ako ekvivalent za angl. *muggle* (vyslovuje sa [magl]). Slovom *mukl* sa kedysi označoval istý druh väzňov v nemeckých koncentračných táboroch a interpretovalo sa ako „muž určený na likvidáciu“. Práve pre túto konotáciu (významový odtienok) by sa nemalo používať na označovanie spoločensky nízko situovaných, ba až nežiaducich osôb. Bolo by azda najvhodnejšie používať tu adaptovanú podobu *magel*, *maglovia*, resp. *magli*. Pravda, táto problematika by si vyžadovala podrobnejšie štúdium.

Vcelku sú však jednotlivé postavy charakterizované neutrálnymi výrazovými prostriedkami. Výnimku tvorí postava R. Hagrida, ktorý sa v origináli označuje ako *držiteľ, opatrovatel' (keeper) kľúčov*, v preklade dost' neodôvodnene poetickým spojením *správca lesov, lúk a hájov*. Jeho spôsob vyjadrovania možno charakterizovať ako úsporný, neobratný, nedodržiavajúci výslovnostné normy. Tieto charakteristiky vyznievajú v preklade rovnako presvedčivo ako v pôvodnom jazyku. Svedčí o tom niekoľko príkladov: *The library, said Hagrid, following them out of hall. Just before the holidays a bit keen arent yet.* — *Čo sa toľko biflíte? čudoval sa Hagrid, keď ich vypravádzal zo siene.* „*Ste sa zbláznili, či čo? Šak idú prázdniny*“ (s. 202). *Borrowed it, Profesor.* — *Žičal som si ju* (s. 21). *Yer great puddin of a son don need fact any more, Dusley, don worry.* — *Ten tvoj vykrmený brav, aj keď viac nedostane, Dusley, nemaj boja* (s. 5). *G night* — *Brú noc* (s. 23).

Aj z týchto príkladov vidieť, že expresívne podfarbené a nie neutrálne slová sa najčastejšie vyskytujú v prejavoch R. Hagrida, teda postavy vcelku okrajovej.

Pri celkovom hodnotení prekladu Harryho Pottera (aspoň pokiaľ ide o prvý zväzok) možno povedať, že ide o preklad rovnocenne vystihujúci jazykový a štýlový charakter anglického originálu. Škoda len niektorých nedoriešených prípadov s fakultami a zbytočných prenášaní českých slangových výrazov, ako aj takých vecných

nedorozumení, ako je preklad názvu ulice *Privet drive*, kde nejde o privátnosť, ale o pomenovanie podľa ozdobného kra *Ligustrum vulgare* — vtáci zob.

Na záver treba pripomenúť, že medzičasom vyšli tri ďalšie zväzky Harryho Pottera.

Druhý zväzok pod názvom *Harry Potter a tajomná komnata* preložila takisto J. Petrikovičová. ďalšie zväzky však už preložila O. Kralovičová. Ide o zväzky *Harry Potter a väzeň z Arbakanu*, resp. *Harry Potter a ohnivá čaša*. Je prirodzené, že aj v týchto dvoch zväzkoch sa zachovávajú (v našej recenzii kritizované) pomenovania reálií, ale celkové vyznenie sa posúva k neutrálnemu vyjadrovaniu.

Ján Horecký

SPYTOVALI STE SA

Antihypertenzná liečba či antihypertenzívna liečba? — J. Blahová z Bratislavy sa vo svojom liste sptuje, ako sa má správne nazývať liečba zameraná na zníženie vysokého krvného tlaku, či je to *antihypertenzná liečba* alebo *antihypertenzívna liečba*. Tu je naša odpoveď:

Vysoký krvný tlak je *hypertenzia* (z gréckeho *hyper-* s významom „veľký, zvýšený, nadmerný“ a latinského *tenzia* s významom „napätie, tlak“). Od tohto podstatného mena je utvorené prídavné meno *hypertenzný*. Napríklad pacient s vysokým krvným tlakom je *hypertenzný pacient*. Od prídavného mena *hypertenzný* je pôvodom gréckou predponou *anti-* s významom „proti“ utvorené prídavné meno *antihypertenzný* s významom „zameraný, pôsobiaci proti vysokému krvnému tlaku“. S prídavným menom *antihypertenzný* sa môžeme stretnúť v spojeniach *antihypertenzný liek*, *antihypertenzný účinok lieku*.

Vzťahové prídavné meno *antihypertenzívny*, ktoré má význam „vzťahujúci sa na antihypertenzívum, týkajúci sa antihypertenzíva“, je utvorené príponou *-ny* od podstatného mena *antihypertenzívum*, ktorým sa pomenúva liek proti vysokému krvnému tlaku. Mohli by sme teda povedať, že *antihypertenzívum je antihypertenzný liek*. Inak sa *antihypertenzívum* nazýva aj *hypotonikum* (z gréckeho *hypo-* „znížený,

zmenšený“ a gréckeho *tonus* „napätie, tlak“).

Na základe tohto stručného rozboru tvorenia a významu prídavných mien *antihypertenzný* a *antihypertenzívny* možno urobiť takýto záver: Keďže autorke listu išlo o správne pomenovanie liečby zameranej na zníženie krvného tlaku, je primerané takúto liečbu nazývať *antihypertenzná liečba*, nie *antihypertenzívna liečba*.

Matej Považaj

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (10)

dom -u pl. N -y m.

1. budova, stavba určená najmä na bývanie: *rodinný dom; nájomný, družstevný dom; obytné domy; murovaný, tehlový, panelový dom; drevený, montovaný, hlinený, kamenný dom; prízemný, (viac)poschodový: trojpodlažný, výškový dom; luxusný, átriový, pavlačový dom; mestské domy; vidiecky, dedinský dom; stredoveký, meštiansky, secesný dom; rodičovský, rodný dom; strecha, číslo domu; vlastník, správca domu; práce v dome, okolo domu; postaviť, zrenovovať dom; domy pustnú; bývať vo vlastnom dome; motkať sa po dome; chodiť po domoch, z domu do domu s istým cieľom, → i fraz.; v dome je ticho; pren. zobudiť celý dom obyvateľov domu; dom stíchol všetci obyvatelia zaspali, odišli a pod.*

2. súčasť označenia inštitúcie organizujúcej isté podujatia, poskytujúcej rozličné služby al. slúžiacej na rozličné účely a činnosti: *kultúrny dom, dom kultúry; spoločenský dom; obchodný dom; kúpeľný, liečebný dom; dom potravín; dom módy, obuvi; dom knihy, športu, techniky; Dom odborov; Dom umenia; Dom spisovateľov; Dom Matice slovenskej; Dom zahraničných Slovákov; mestský, obecný dom radnica; župný dom sídlo župy; pamätný dom v ktorom sa narodila al. pôsobila významná osobnosť a ktorý je obyč. zriadený ako múzeum na pamiatku danej osobnosti; azylový dom charitatívne zariadenie slúžiace na dočasné ubytovanie ľudí v ťažkej životnej*

situácii, napr. utečencov, bezdomovcov, opustených al. týraných matiek s deťmi a pod.; *misijný dom* sídlo, stredisko (kresťanských) misií (slúžiace na výchovu a prípravu budúcich misionárov); *dom smútku* v ktorom sa koná rozlúčka so zosnulým

◇ náb. *Boží dom, dom Pána* kresťanský chrám, kostol; *Biely dom* a) sídlo prezidenta USA b) pren. americká vláda c) pren. expr. budova, v ktorej sídlia predstavitelia miestnej správy a pod.; *verejný dom* zariadenie, v ktorom sa vykonáva prostitúcia, nevestinec

3. miesto, kde človek žije, býva, kde je doma; syn. domov: *žiť ďaleko od domu; odísť, utiecť z domu; vyhnat' niekoho z domu; Ber sa mi z domu a už sa mi tu neukazuj!* A. Bednár

4. najbližšia rodina; vlastná domácnosť: *dostať list z domu* od rodičov, manžela a pod.; *mať v dome štyri dievky na vydaj; mať pokoj v dome; pán, pani domu; donáška do domu; Chceli jej odrieknuť i podiel na majetku, keď si vybrala mládenca z chudobnejšieho domu.* Figuli; *Mne v tomto dome nikto nič nepovie...!* Karvaš

5. panovnícky al. šľachtický rod, dynastia: *cisársky dom; dom Habsburgovcov*

• fraz. publ. *spoločný európsky dom* zjednotená Európa; expr. *vykričaný dom* nevestinec; *ani psa nehodno vyhnat'/by nevyhnal z domu* je veľmi zlé, neprijemné počasie; *chodiť/behať z dom/domu do domu* chodiť po žobraní; *je ho plný dom* je veľmi hlučný, narobí veľa kriku; *nech si [každý] zametá/zametrie pred vlastným domom* nech sa stará o svoje veci; *nevyjst'/nejst' ani na krok z domu* zdržiavať sa len doma, nevyjst' vôbec von; *stavať dom na piesku* robiť niečo bez reálnych predpokladov, bez dobrého zázemia; *vystrčiť'/nevystrčiť' nos z domu* vyjst', nevyjst' von, opustiť, neopustiť príbytok; *vytiahnuť'/nevytiahnuť' nohy/päty z domu* a) vyjst', nevyjst' z domu von, opustiť, neopustiť príbytok b) odísť, neodísť medzi ľuďmi, odísť, neodísť z domova do sveta

⊕ príslovia: *Čo dom, to iná obyčaj v ňom; Každý je vo svojom dome pánom/kráľom; Mój dom, môj hrad* moje súkromie je nedotknuteľné;

→ **domček**;

domisko -a -mísk s., v N a A sg. i m., zvel.: *vysokánske domisko; postaviť riadny domisko*

doma prísl.

1. vo svojom byte, dome, vo vlastnej rodine, domácnosti: *byť **doma** sám; ostat', pracovať **doma**; nezastihol som ho **doma**; zajtra nebudem **doma**; večer býva **doma**; stále len sedí **doma** nikde nechodí; už ťa **doma** čakajú; zabudnúť si **doma** doklady; **doma** nás bolo sedem detí; **doma** pripravený, vyrobený zhotovený po domácky; moji, tvoji, naši, vaši **doma** moja, tvoja... najbližšia rodina; *Chcel si sa ženiť, tak teda **doma** sed', staraj sa o ženu.* Šikula; **Doma** by ti napadlo hádzať smeti pod sedadlo? NP 1989*

Δ *cíť, cíťte sa u nás ako **doma*** zdvorilostná formula (pri vítaní host'a)

2. v rodnej obci, v rodnom kraji, vo vlastnej krajine: *človek je tu **doma**; nezarobí **doma** toľko ako v cudzine; pravidelne koncertuje **doma** i v zahraničí; komentovať dianie **doma** i vo svete; toho roku budeme dovolenkovať **doma**, na Slovensku; šport. hrať, prehrať, vyhrať **doma** na vlastnom ihrisku, na domácej pôde*

• fraz. *ani sa **doma** dobre neohrial* al. ***doma** sa ledva ohrial* pobudol krátko, chvíľu, nezdržal sa; *byť/cítiť sa niekde [ako] **doma*** a) dobre, príjemne b) nenútene sa správať; *byť niekde ako **doma*** byť niekde al. chodiť niekam veľmi často; *byť/cítiť sa v niečom **doma*** dokonale sa vyznať v niečom, ovládať niečo; *ja som tu **doma*** tu ja rozkazujem; expr. *nemať všetkých **doma*** a) byť nerozumný, hlúpy b) nebyť celkom normálny; *[á/ahá] už sme **doma**!* al. *a sme **doma**!* už je jasné, v čom je podstata veci al. príčina obyč. niečoho nepríjemného (nedorozumenia a pod.), už rozumiem

⊖ príslovia: *Čo sa doma navarí, nech sa **doma** [aj] zje* domáce veci netreba vynášať na verejnosť; **Doma** ako chceš, inde ako smieš; **Doma** je doma; *[Ked'] kocúr nie je **doma**, myši majú bál/hody* bez dozoru sa často uvoľňuje disciplína; *Lepší **doma** krajec chleba, než v cudzine krava celá; Nikto nie je **doma** prorokom* nemá veľkú vážnosť; *Všade dobre, [ale] **doma** najlepšie*

domáca -cej pl. N -ce ž.

1. žena, ktorá sa stará o domácnosť a nie je zamestnaná: *moja mama je **domáca***

2. majiteľka domu, bytu, prenajímateľka bytu al. zariadenej izby: *do izby vkročila **domáca**; Tak ty povieš vašej **domácej**, že to nie je študentský byt, čo tam máte, ale brloh.* Urban; **Domáca** sa o chvíľu vrátila, oči jej horeli. Gašparová

3. žena domáceho: *pani **domáca***

domáci¹ -ca -ce príd.

1. vzťahujúci sa na domácnosť, dom, domov; používaný, vykonávaný v domácnosti, v dome, v rodine: **domáce prostredie**; v **domácom kruhu**; **domáce práce**; **domáce upratovanie**; **domáca oslava**; **domáce pohodlie**; **domáce úspory**; **domáce šaty**, **domáci odev** na nosenie doma, okolo domu; **domáca pani**; **domáci pán**; **domáci majster** kto si v domácnosti sám (aj zo záľuby) robí drobné práce, opravy a pod.; **domáce potreby**; **domáci telefón, bar**; **domáca dielňa, knižnica, lekárnica**; **domáci počítač osobný**; **domáce kino** televízny prijímač väčších rozmerov so špeciálnou výbavou; **domáca adresa**; **domáce telefónne číslo**; **domáca úloha** op. školská; **domáci poriadok** a) zvyklosti v domácnosti, v rodine b) zvyklosti, režim v hoteloch, ubytovniach a pod.; **domáce liečenie, ošetrovanie** op. nemocničné; **domáce väzenie** nútený pobyt doma, zákaz vychádzania; **domáce násilie** konané doma v rodine, na deťoch, manželkách a pod.; **domáci lekár** rodinný lekár; **domáci učiteľ** vyučujúci súkromne, dochádzajúci učiť do domu; **domáci priateľ** dôverný priateľ, → i fraz.; **domáce zvieratá** chované doma, domestikované, op. divé; **domáci výrobok** vyrobený, zhotovený doma, po domácky; *Ved' ty si rodený domáci opravár!* Vč 1979; *Dôsledkom rannej domácej nepohody je únava a nesústredenosť dieťaťa.* NP 1988; pren. **domáci kolotoč** každodenné domáce práce; polygr. **domáca korektúra** prvá kontrola chýb na odtlačkoch sadzby v tlačiarni

2. (o potravinách, o jedle) vyrobený, zhotovený doma al. ktorý má vlastnosti ako pripravený, pečený a pod. doma (často hodnotený ako kvalitnejší, než vyrábaný továrensky); op. kúpený, kúpenský: **domáca strava**; **domáci chlieb**; **domáce rezance, dobroty, koláče**; **domáca klobása, slivovica**; **domáce víno**; **domáca zabijačka**; špeciality **domácej kuchyne**

3. vzťahujúci sa na rodisko, vlastnú obec, krajinu, národ, štát a pod.; op. zahraničný: **domáci trh, kapitál, priemysel**; **domáci výrobcovia, investori**; **domáca výroba, spotreba**; **domáce suroviny**; **domáce podniky, firmy**; **domáci odboj**; **domáca politika, mena**; **domáce obyvateľstvo, publikum**; **domáci autori**; **domáci návštevníci Tatier**; **domáci cestovný ruch**; **domáci zájazd**; **domáca turistika, rekreácia**; **domáca odroda (viniča)**; **domáca literatúra, tlač**; *vystupovať na domácej scéne*; ekon. **hrubý domáci produkt** základný makroekonomický ukazovateľ predstavujúci finálnu produkciu tovarov a služieb vytvorenú v určitej ekonomike za jeden rok; lingv.

domáce slovo; slovo **domáceho** pôvodu; **domáci** jazyk

4. šport. ktorý je, hrá al. sa uskutočňuje na vlastnom ihrisku al. vo vlastnej krajine; op. hosťujúci; zahraničný: **domáci** hráč, pretekár, brankár, tréner; **domáce** mužstvo; **domáci** zápas; **domáca** ligová súťaž; **domáce** víťazstvo; reprezentovať **domáce** farby klub al. krajinu; stretnúť sa na **domácej** pôde

♦ zool. kôň **domáci** Equus caballus; tur **domáci** Bos taurus; pes **domáci** Canis familiaris; mačka **domáca** Felix silvestris lybica domestica; koza **domáca** Capra hircus; ovca **domáca** Ovis aries; kura **domáca** Gallus gallus domestica; mucha **domáca** Musca domestica

• fraz. **domáci** priateľ milenec

domáci² -ceho pl. N -ci G -cich m.

1. majiteľ domu, bytu, prenajímateľ bytu al. zariadenej izby: **pán domáci**; zastaviť sa u **domáceho** na slovíčko; odovzdať kľúče **domácemu**

2. iba pl. **domáci** príslušníci rodiny: rozlúčiť sa s **domácimi**; privítali nás uradostené tváre **domácich**; Z **domácich** jej [ženičke] nik neublíži. Šikula; Prestala žrať, len pila, ba už i na **domácich** začínala vrčať. Urban

3. iba pl. **domáci** šport. družstvo hrajúce na vlastnom ihrisku, doma; op. hostia: **domáci** prehrávajú; brána, gól, víťazstvo, tréner **domácich**

domáckosť -ti ž. príjemný, bezprostredný, domácky ráz, charakter niečoho: **domáckosť** prostredia; **domáckosť** chaty, hotelovej izby; Niekoľko kališkov tuhej borovičky rozviazalo jazyky a navodilo srdečné ovzdušie, ktorého **domáckosť** zväčšovali onedlho kúdoly z fajok a cigár. Zúbek

domácky¹ -ka -ke príd.

1. typický pre domácnosť; v domácnosti pripravený, vyrobený, vykonávaný, používaný; syn. domáci: **domácky** priemysel; **domácke** remeslá; **domácka** výroba tehál, kobercov op. sériová, továrenská; **domácke** pradenie; **domácke** výrobky op.

továrenské; *obliecť si domáce šaty*; lingv. **domácka** podoba mena neoficiálna, neúradná

2. 2. st. -kejší typický pre domov; majúci príjemný, prirodzený ráz ako doma; svedčiaci o tom: **domáce** prostredie, ovzdušie; **domácka** pohoda; človek **domáckeho** založenia; dôverný **domácky** tón Gašparová; *Jedáleň obložená drevom, ktoré ju robí príjemne domáčkou, je zatiaľ poloprázdna*. NP 1987; *Vôkol mňa je domáce ticho*. Chudoba; *Z celého areálu dýchalo domáce teplo*. Pd 199

domácky² prísl.

1. spôsobom typickým pre domácnosť; syn. doma, podomácky; op. továrenský: (po) **domácky** pripravená strava; (po) **domácky** vyrobená pálenka; (po) **domácky** zhotovená výbušnina; **domácky** tkané koberce; **domácky** ušité papuče

2. 2. st. -kejšie spôsobom typickým pre domov, ako doma; syn. podomácky; prirodzene, bezprostredne, nenútene: **domácky** založený, vychovaný človek; byť oblečený (po) **domácky** jednoducho, ako doma; *správať sa, cítiť sa domácky*; *Odrazu má chuť prisadnúť si k nim a tak po domácky ich osloviť*. Jaroš; *Naozaj, všetko tu vyzeralo veľmi domácky*. Andruška; *Usadil sa do kresla a po domácky si pod seba podstrčil nohy*. Sme 1995

domácnosť' -ti -tí ž. členovia rodiny al. skupina ľudí, ktorí spoločne bývajú a hospodária; prostredie rodiny, domova a čo k nemu patrí: *malá, veľká, priemerná domácnosť'*; *dvojčlenná, štvorčlenná domácnosť'*; *sedliacka, roľnícka, panská domácnosť'*; členovia **domácnosti**; *príjem domácnosti*; *výdavky na domácnosť'*; *potreby do domácnosti*; *zariadenie pre modernú domácnosť'*; *práce v domácnosti*; *pomocnica v domácnosti*; *žena v domácnosti* ktorá nie je zamestnaná; *poistenie domácnosti*; *viest' domácnosť'*; *starat' sa o domácnosť'*; *dozerat' na chod domácnosti*; *mat', nemať čas na domácnosť'*; *prispievať na domácnosť'*; *žiť v spoločnej domácnosti*; *založiť si domácnosť'*; *mať vlastnú domácnosť'*; *viest' dvojitz domácnosť'*; *Tristotisíc domácností je bez elektrického prúdu*. Vč 1982; *Mnohé domácnosti cez prázdniny stíchli*. NP 1986

- fraz. žart. *mať tichú domácnosť'* nerozprávať sa (obyč. o manželoch po hádke

a pod.)

domček -a pl. N -y m.

1. zdrob. malý dom (význ. 1): *jednoduchý, drevený, rodinný domček; záhradný, strážny domček; chatrné, učupené domčeky; domček pre bábiky; nakresliť domček; kúpiť si malý starší domček na vidieku; pren. slimačí domček* ulita slimáka

◇ *švédske domčeky* nízke montované domy slúžiace ako (provizórne) ubytovne a pod.

2. tech., žel. súčasť nejakého zariadenia: *nárazníkový, reléový domček; domček nápravového ložiska*

• fraz. *zrútiť sa/zosypať sa ako domček z karát* (o predstave, plánoch, teórii a pod.) náhle stroskotáť, nevydariť sa

domčúrik -a pl. N -y m. expr. malý domček, domec: *Žili v malom domčúriku na kraji dediny. Špaček; Jedno ucho vystrie, druhé sklopí a tak vyzerá zo svojho nového domčúrika.* Moric

domec -mca pl. N -mce m. menší, jednoduchý dom: *dedinský, záhradný domec; rodný domec; nízke, prízemné domce; farebné domce s množstvom kvetov; bývať v malom domci; Mal za potokom domec, pekný, milo upravený. KŽ 1960; Starec sedel pred svojím domcom a strúhal habarku.* Hrúz

domov¹ -a pl. N -y m.

1. iba sg. miesto, kde sa človek narodil, kde býva, kde je doma, rodný dom; rodný kraj, vlasť: *stály, dočasný, prechodný, bezpečný domov; krásy, čaro, teplo, vôňa domova; túžba po domove, za domovom; zacnelo sa mu za domovom; nájsť niekde svoj nový, druhý domov; mať, nemať svoj domov; byť, žiť ďaleko od domova; dostať správu z domova; vytvoriť pre človeka dôstojný domov; tisícky utečencov ostali bez domova; hľadať domov pre opustené zvieratá; spája ich spoločný domov;*

Nízky biely domec mu pripomenul domov. Zelinová; *Volanie domova bolo mocnejšie, ved' len tam je ozajstný život.* Zúbek; pren. trochu expr. miesto, kde sa človek často al. rád zdržiava: *ihrisko bolo jeho druhým domovom*

2. inštitúcia poskytujúca spoločné ubytovanie a iné služby: *detský domov*; *domov detí a mládeže*; *vyrastať v domove*; *utiecť z domova*; *študentský domov internát*; *domov dôchodcov*; *domov sociálnych služieb*; *domov pre opustené matky s deťmi*; *domov pre azylantov*; *Domov vedeckých pracovníkov SAV (v Smoleniciach)* (oficiálny názov do r. 1995); *Domov slovenských spisovateľov (v Budmericiach)*

3. miesto pôvodu al. výskytu (zvieratá, rastliny), pôvodná vlasť: *domovom koaly je Austrália*; *domovom tigra je džungľa*

domov² prísl.

1. do vlastného bytu, domu, do svojho domova: *ísť zo školy rovno domov*; *cestou domov nakúpiť*; *chystať sa, zberať sa domov*; *odprevadiť, poslať niekoho domov*; *brať si prácu domov*; *čo odkážete domov?*; *napísať domov* svojim rodičom a pod.; šport. *malá domov* vo futbale prihratie lopty naspäť vlastnému brankárovi

2. do rodnej obce, do rodného kraja, do vlasti: *po rokoch sa chce vrátiť domov*; *prísť domov na Slovensko*; *tešiť sa na cestu domov*

• fraz. *chodiť niekam ako domov* a) rád b) často

domovácky -ka -ke príd. hovor. týkajúci sa domovákov; súvisiaci s detským domovom; žijúci v detskom domove: *domovácky život*; *domovácke deti*; *domovácky súbor*; *riešiť domovácke problémy*; *domovácky nočný stolík* Farkašová

domovák -a pl. N -ci G -kov m. hovor. dieťa žijúce v detskom domove: *malí i väčší domováci*; *upozorniť verejnosť na problémy domovákov*; *Domováci majú obrovský hendikep, vyrastajú bez rodičov.* Pč 1998;

domováčka -y -čok ž.: *Vtedy prišla do ich dielne Lujza, taká zakríknutá domováčka.* Vč 1983

domovský -ká -ké príd. súvisiaci s domovom, s miestom pôvodu, príslušnosti: *domovská obec, dedina; domovské divadlo; domovská scéna; domovské pracovisko; domovský prístav* v ktorom je loď vedená v úradnom registri i pren. domov, rodina; *domovská stanica (vozňa)* v ktorej je vozeň evidovaný; **domovské** rušňové depo; *domovské letisko (lietadla); domovská stránka* hypertextový dokument na internete so svojou adresou predstavujúci organizáciu, firmu al. jednotlivca; *domovská príslušnosť* (prv) príslušnosť občana k obci; *domovský list* (prv) ktorý potvrdzuje príslušnosť k obci; *mať, získať domovské právo* (prv) právo bývať v určitej obci i pren. *Režisér Holly začíнал na pražskom Barrandove, kde postupne získal domovské právo, najmä v 80. rokoch.* internet, → i fraz.; *Za tie dlhé roky som si vybudoval k Bratislave akýsi domovský vzťah.* Vč 1979; *Aký postih čaká utečenca v domovskom štáte?* Pč 1995; *Za riekou Hudson bude mať svoj domovský klub až päťorka Slovákov [hokejistov].* Pč 1999

• fraz. *mať domovské právo niekde* (o veciach, javoch) (často) sa vyskytovať, byť, nachádzať sa: *čistota a vzorná obsluha tu majú svoje domovské právo; Výrobky od našej firmy majú už dávnejšie domovské právo v slovenských domácnostiach.* NO 1999

domový -vá -vé príd. súvisiaci s domom; patriaci k domu; nachádzajúci sa v dome: *domové bloky; domová zástavba; domový priestor, interiér; domový vchod; domové dvere, priečelie; domová listová schránka; domový vodomer; domová prípojka, kanalizácia; domový majetok; údržba domového fondu; domová správa* inštitúcia majúca na starosti spravovanie, údržbu domu; *domový dôverník; domový poriadok; domová schôdza; domová daň; domový odpad* produkovaný v domácnosti; *zapísať sa do domovej knihy*; štatist. *domový list* údaje o dome; archit. *domový štít* trojuholníkový, obyč. ozdobný múr vyplňajúci bok sedlovej strechy al. zakrývajúci strešný útvar; práv. *vykonať domovú prehliadku; porušovanie domovej slobody*; zastar. *domový pán* domáci pán, *domová pani* domáca pani

♦ zool. *lastovička domová* Hirundo rustica; *vrabec domový* Passer domesticus; *myš domová* Mus musculus; *kútnik domový* Tegenaria domestica pavúk obývajúci neprístupné kúty pivníc al. obytných miestností; *rus domový* Blatella germanica; *svrček domový* Acheta domestica; *mucha domová* Muscina stabulans; *vijačka*

domová *Pyralis farinalis* drobný motýľ, ktorého húsenice škodia v múke, obilí, semenách a pod.

Magdaléna Petrufová

Zoznam použitých skratiek (v citácii): KŽ — Kultúrny život; NP — Nedeľná Pravda; Pc — Práca; Pd — Pravda; Vč — Večerník

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

Možno dať gól do šatne?

IVAN MASÁR

Pre jazyk súčasnej športovej publicistiky je príznačné rozhojňovanie slovných zásob výpožičkami z iných jazykov, ale aj používanie obrazných pomenovaní, ba aj tvorenie športovej frazeológie. Úsmevné expresívne vyjadrenie *dať gól do šatne* či *dostať gól do šatne* patrí medzi frazeologizmy. Zaraďuje sa medzi jazykové prostriedky, ktoré sa napríklad v oblasti poľovníctva označujú ako poľovnícka latina. Tá zahŕňa hovorové aj slangové prostriedky používané v neoficiálnom styku, ktorými sa podfarbuje rozprávanie o poľovníckych zážitkoch. Športové výrazivo tohto druhu však prostredníctvom tlače, rozhlasu a televízie presahuje hranice spoločnosti spojeného záujmom o šport. Vyjadrenie *dať*, resp. *dostať gól do šatne* sa kvalifikuje ako frazeologizmus preto, lebo jeho význam sa nemôže chápať doslovne a nie je akýmsi súčtom významov slov, z ktorých sa skladá. Napriek viacslovnosti je samostatnou významovou jednotkou. Rozoberaný frazeologizmus sa používa v situácii, keď hráči čakajú koniec časti hry (polčasu, tretiny) alebo celého zápasu a jeden zo súperov zrazu dá gól, teda v čase, keď sa hráči už chystajú odísť do šatne, len čo zaznie píšťalka rozhodcu. Z toho vychodí, že *dať*, resp. *dostať gól do šatne* znamená „dať, dostať gól tesne pred skončením časti hry či celého stretnutia“.

Frazeologizmu sme pririekli prívlastok expresívny a úsmevný. Základom úsmevnosti je nezmyselnosť: góly sa predsa dávajú do brány, nie do šatne. Napriek tomu je tento výrazový prostriedok v oblasti športu prijateľný. Neodmysliteľným sprievodcom športu je totiž vzrušenie a napätie a na jeho jazykové stvárnenie sú vhodné aj expresívne a žartovné jazykové prostriedky.

(Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 4. 8. 2000)

Frazeologizmus podpísať sa pod niečo

JÁN KAČALA

Súčasná spisovná reč sa v okruhu slovnej zásoby rozvíja nielen utváraním nových slov a slovných významov, lež aj vznikom ustálených obrazných spojení, ktoré sú všeobecne známe ako frazeologické jednotky. Tieto viacslovné ustálené pomenovania sa vyznačujú nepriamym prístupom k označeniu istého javu a obrazným významom, ktorý do našej reči prináša netradičnosť a živosť. Takmer pred našimi očami sa utvárajú napríklad veľmi obľúbené frazeologické jednotky typu *podpísať sa* či *podpisovať sa pod niečo* s významom „spôsobiť, spôsobovať niečo“ alebo *zmeškali sme vlak* či *ušiel nám vlak* s významom „premeškali sme príležitosť“. Prvú zo spomenutých frazeologických jednotiek sme si všimli vo vete *Pod tohoročnú neúrodu obilia sa podpisuje predovšetkým nezvyčajné sucho, ale aj nevhodná poľnohospodárska politika*. Spomínaná obraznosť vyjadrenia je zreteľná najmä z toho, že v danej situácii nejde o naozajstné podpisovanie sa pod isté rozhodnutie. No práve to, že podpis pod isté rozhodnutie spôsobuje isté následky, pričom následky môžu byť aj nepriaznivé, využíva sa ako motivujúci významový prvok pri vzniku uvedeného frazeologizmu. Treba si všimnúť aj to, že takéto obrazné vyjadrenie sa častejšie upotrebuje v situáciách, keď ide o spôsobenie nepriaznivých následkov. Spomenutý obrazný význam sa vyjadruje ustálenou formou, t. j. spojením slovesa *podpísať sa, podpisovať sa* s predložkou *pod* a akuzatívom podstatného mena. Frazeologizmus *podpísať sa pod niečo, podpisovať sa pod niečo* s významom

„spôsobiť, spôsobovať niečo“ patrí k novým obrazným prostriedkom oživujúcim našu reč.

(Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 7. 8. 2000)

Začať — počať (nie započat')

KATARÍNA HABOVŠTIAKOVÁ

Vravieva sa, že každý začiatok je ťažký. Vari aj preto vzniklo porekadlo: *Učeň — mučeň*. Ved' taký učeň neraz nevie, čo si má *počať*, ako má *začať* robiť tú alebo onú robotu. Zo spomenutých slovies *začať* a *počať* vzniklo neželateľným krížením sloveso *započať*. Neraz počujeme: *Už sa započalo rokovanie v parlamente. Už sa započali letné prázdniny. Už sa započali práce na stavbe obchodného centra.* V týchto kontextoch má byť sloveso *začať*, má sa teda vravieť: *Už sa začalo rokovanie v parlamente. Už sa začali letné prázdniny. Už sa začali práce na stavbe obchodného centra.* Sloveso *počať* vo význame „začať“ hodnotí sa v našich výkladových slovníkoch, ako sú Slovník slovenského jazyka alebo Krátky slovník slovenského jazyka, ako knižný výraz, t. j. taký výraz, ktorý je príznačný skôr pre písané prejavy. Vo vete *Počalo mi byť zima* je primerané ho nahradiť slovesom *začať*, a teda aj vravieť *Začalo mi byť zima*. Náležite sa však sloveso *počať* používa vo vetách ako *Panna Mária počala Božieho Syna z Ducha Svätého*. V tomto kontexte má sloveso *počať* význam „dať vzniknúť novému životu, oľarchavieť, otehotnieť“. Sloveso *počať* — podobne ako sloveso *začať* — má aj zvratnú podobu. V spomínaných slovníkoch sa zvratné sloveso *počať sa* takisto hodnotí ako knižné slovo a napríklad v Slovníku slovenského jazyka sa jeho používanie ilustruje citátom z Kukučínovej tvorby: *Hudba zahrála, počal sa tanec*. Dnes by sme bežne vraveli *Hudba zahrála, začal sa tanec*.

(Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 25. 8. 2000)

O slovese baviť sa

IVAN MASÁR

Objasňovanie významu slovesa *baviť sa* môže na prvý pohľad vyzerat' ako nosenie dreva do lesa. Ukazuje sa však, že je aktuálne pripomenúť čo-to o jeho významovej štruktúre aj štylistickej hodnote. Možno ste si všimli, že v rozhovoroch televíznych či rozhlasových pracovníkov s politikmi má vysokú frekvenciu výzva *bavme sa o...*, za ktorou nasleduje téma rozhovoru. Účastníci dialógu ju používajú ako spájací prvok vlastných replík, najmä dlhších, ako signál, že nastolený problém je už vyriešený, ako výzvu, že dialóg treba presmerovať na iný problém. Preto zaznievajú výzvy, ako *bavme sa o rastúcej nezamestnanosti, bavme sa o inflácii, nebavme sa teraz o korupcii*. Časté či dokonca výlučné používanie výzvy *bavme sa* treba posudzovať z hľadiska komunikačnej situácie. Prečo? Vo významovej štruktúre slovesa *baviť sa* je zakódovaný prvok zábavy, veselosti, potešenia. Obsahujú ho tri významy tohto slovesa zachytené v normatívnom Krátkom slovníku slovenského jazyka. V našom prípade ide o význam „veselo sa zhovárať“, ktorý je v slovníku doložený príkladom *Celý večer sa bavili o novom vedúcom*. Azda nie je potrebné pripomenúť, že o nezamestnanosti, inflácii, korupcii a pod. sa môžu baviť, teda veselo zhovárať, napr. kabaretní umelci, ale politici by mali hovoriť o týchto témach vážne. Používanie slovesa *baviť sa* neodmietame, iba upozorňujeme, že tento expresívny prostriedok má svoje miesto v uvoľnenej komunikačnej situácii a v oficiálnom styku by nemal odsúvať na vedľajšiu koľaj neutrálne slovesá, ako sú *hovoriť, zhovárať sa, diskutovať, uvažovať, analyzovať* a mnoho ďalších.

(Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 4. 9. 2000)

Aká je bezkonkurenčná cena?

JÁN KAČALA

V reklamách nám rozličné inštitúcie najnovšie sľubujú už nielen „obyčajné“ *prijateľné ceny*, ale aj *superceny*, ba najnovšie už aj *bezkonkurenčné ceny*. Prídavné meno *bezkonkurenčný* je v našom spisovnom jazyku novšieho dáta, ale je utvorené rovnako ako mnohé ďalšie podobné prídavné mená; zo známejších spomenieme aspoň príklady *bezobsažný*, *bezhraničný*, *bezpracny*, *bezchybný*. Všetky spomenuté a ďalšie podobné prídavné mená sú utvorené zo spojenia predložky *bez*, základového podstatného mena a prípony *-ný*: *bezhraničný* je teda taký, ktorý je bez hraníc, *bezchybný* je bez chýb atď. Aj význam prídavného mena *bezkonkurenčný* sa dá opísať spojením „ktorý je bez konkurencie“. Pravdaže, z tohto opisu ešte vonkoncom nie je známa výška ponúkanej ceny, takže *bezkonkurenčná cena* môže byť nielen najnižšia, lež aj najvyššia zo všetkých a to, či je najnižšia alebo naopak najvyššia, jazykovo nie je v tomto spojení ničím vyjadrené. Z praxe však vieme, že vysoké alebo dokonca najvyššie ceny nie sú z hľadiska bežného kupujúceho či klienta veľmi príťažlivé, a tak východisko zo situácie jednoznačne treba hľadať na opačnom póle, t. j. pri najnižších cenách. Spojeniu *bezkonkurenčná cena* teda v praxi jednoznačne rozumieme tak, že ide o bezkonkurenčne nízku cenu. Významový prvok „nízky“ tu síce nie je slovne vyjadrený, ale pragmatický zreteľ pri používaní jazyka jednoznačne svedčí o ustálení sa takéhoto významu spojenia.

(Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 18. 9. 2000)